SOSIAL ØKONOMEN

NR. 10 – NOVEMBER 1984 – 38. ÅRG.

Men Keynes var ennå ikke død

INNHOLD:

Ungarske økonomer om arven fra Leif Johansen – Raseringen av NTNF-systemet – Uten barna stopper Norge – Meget godt arbeidsmarked for sosialøkonomer

Innhold

Nr. 10 1984 – 38. årg.

3
ODD AUKRUST:
Keynesiansk eller klassisk arbeidsløshet?

5
ÅDNE CAPPELEN:
Kvasimål for den økonomiske politikken (Ny-keynesianisme?)

7
DAG BJØRNLAND:
Myte og virkelighet. Om fristilling av forskningsinstitusjoner

10
HELGE BRUNBORG OG OLAV LJONES:
Uten barna stopper Norge

14
KJELL KRAAKMO:
Honnør til Regjeringen for nytenkning i kredittpolitikken

16
RUNAR STRANDSKOGEN:
Meget godt arbeidsmarked for sosialøkonomer

ARTIKLER:

18
A. BRODY, K. FARKAS, I. MAJOR:
The Heritage of Leif Johansen

23
ARILD N. NYSTAD:
Kalkulasjonsrente, petroleumsskatter og utvinningsgrad av olje- og gassreservoarer

29
MÅNEDENS BØKER:
En liten åpen økonomi av Victor D. Norman

30
Bedriftsøkonomi av Jan Rasmussen og Kjeld Scherfig

34
FORSKNINGSRAPPORTER

FORSIDEBILDE:
John Keynes. Foto : NTB

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038–1624

Kommunal krise

I høst – som på samme tid i mange år nå – melder massemediene om krise i kommunesektoren. Det skjæres ned på ytelser og enkelte steder i landet har kommunekassererne ikke likviditet god nok til å betale lønn til ansatte på slutten av budsjettåret, skriver avisene.

Det tekniske beregningutvalget for kommunal- og fylkeskommunal økonomi kom i oktober med en rapport som et stykke på vei bekrefter tingenes tilstand. Den sterke investeringsaktiviteten i primærkommunene på slutten av 70-tallet gir, sammen med redusert inntektsvekst, sterk økning i rentenivået og skattelette på 80-tallet, en likviditetsskvis for landets kommuner, sett under ett. På tross av klar nedgang i kommuneforvaltningens bruttoinvesteringer, har sektorens lånebehov økt de siste årene.

På samme tid, forteller rapporten, har kommuneforvaltningens totale aktivitet ekspandert gjennom de siste fire årene. Med 1,0% i 1981 og 1982, 3,1 %i 1983 og anslaget for 1984 er 2,1% økning. Aktivitetsveksten måles, ifølge utvalget, som en veid sum av veksten i sysselsetting, og veksten i faste priser for vareinnsats og bruttoinvestering. Dette bildet samsvarer dårlig med ropene om krise i kommunene og er også i lite overensstemmelse med de nedskjæringer som faktisk finner sted.

En mulig forklaring er at ansatte i kommunene har nyttet de siste årene til å øke egen velferd, og at «aktivitetsøkningen» forsvinner i lavere produktivitet. Videre kan det være slik at de som får ytelser, hver tildeles mer enn før, slik at forskjellen mellom de som mottar ytelser og de som faller utenfor blir større. Dette er tilfelle dersom en setter inn større ressursinnsats pr. sykehuspasient, mens køen av syke på venteliste vokser: eller hvis vi innfører regler om færre elever pr. lærer i skolen.

Påstanden om nedgangen i ytelsene kan imidlertid være gal, hvis det er slik at kommunene er flinkere til å framheve sine problemområder enn de er til å reklamere for sine gode gjerninger. Kommunene kan til og med ha et insentiv til å maksimere krisen ved å skjære ned på til dels livsnødvendige ytelser som rammer lokalbefolkningen hurtig og synlig. Sjansen er da større for at staten kommer til unnsetning.

Situasjonen kan også være at noen kommuner har hatt mulighet til å øke sin aktivitet sterkt mens andre er hardt rammet av nedskjæringer. Fordelingen av overføringene til kommunene er fortsatt i stor grad basert på skjønn. I praksis vil det si at den er et resultat av et uoversiktlig politisk maktspill der det som ble gjort i fjor vil ha stor betydning for hvordan fordelingen skal bli i år. Med de sterke endringene som har skjedd i inntektsgrunnlaget for kommunene på grunn av f.eks. oljevirksomheten, opptrappingen av inntektene i jordbruket, og nedbyggingen av skipsbyggingsindustrien, er det grunn til å frykte at fordelingen av overføringene ikke lenger skjer i samsvar med de reelle behov.

Vi tror det er to konklusjoner som bør trekkes av den pågående debatten. For det første at Stortingets vedtak om innføring av nytt inntektssystem for kommunene fra 1986 er et steg i riktig retning. For det andre bør fylker og kommuner få adgang til å fastsette sine egne skatteprosenter. Denne reformen kunne gjerne vært gjennomført alt fra neste år av. De lokale velgerne vil bedre enn rikspolitikerne være i stand til å vurdere behovet for utgiftsøkninger, og oppfinnsomheten i kommunene kan brukes bedre enn til å presse mest mulig ut av staten.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT er landets sentrale institusjon for forskning og utredning i innenlands samferdsel. Instituttet arbeider også med oppgaver i utlandet, deriblant utviklingsland. Vi er ca 95 ansatte og holder til på Helsfyr med gode transportforbindelser. Instituttet inngår i NTNF-systemet og finansieres dels ved forskningsmidler og dels gjennom oppdrag fra myndigheter og bedrifter.

Avdelingsleder
Avdeling for ressursforvaltning

Stillingen som leder for avdeling for ressursforvaltning blir ledig fra desember 1984.

Arbeidsområdene i avdelingen dekker bl a kostnadsforhold, subsidie- og prispolitikk, etterspørselsmodeller, trafikkprognoser og energiforbruk. Blant oppgavene inngår analyser av de økonomiske og ressursmessige konsekvenser av transportpolitiske tiltak. Avdelingen arbeider også med studier av institusjonelle forhold og beslutningsprosesser i norsk samferdsel. Avdelingen har i dag 15 medarbeidere – hovedsakelig sosialøkonomer.

Avdelingslederen har ansvaret for å samordne avdelingens virksomhet og for den faglige utvikling i avdelingen. Sammen med instituttets øvrige ledelse utarbeider avdelingslederen instituttets arbeidsprogram. Stillingen innebærer således bred utadrettet virksomhet, men gir også mulighet til å drive eget prosjektarbeid.

Vi søker etter en sosialøkonom med allsidig erfaring. Utover de faglige kvalifikasjoner legger vi vekt på administrativ erfaring og evne til tverrfaglig samarbeid.

Vi tilbyr fleksibel arbeidstid samt pensjons- og forsikringsordninger.

Interesserte kan ringe instituttsjef Dag Bjørnland på tlf. (02) 19 49 00 for nærmere opplysninger.

Søknad sendes til
TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT
Postboks 6110 Etterstad,
0602 OSLO 6

Aktuell kommentar:

Keynesiansk eller klassisk arbeidsløshet?

Odd Aukrust

– Hvis jeg – som et tankeeksperiment – går til norske bedrifter (industribedrifter, detaljister, frisørforretninger, aviser etc.) og stiller alle følgende spørsmål: «Hvis du fikk sjansen til å selge mer enn du faktisk gjør til de priser som du i dag oppnår, ville du da være interessert i å utvide produksjonen?» Er noen i tvil om svaret? Jeg er det ikke – jeg er ganske overbevist om at de aller, aller fleste ville svare ja. Den slutning jeg må trekke, er at klassisk arbeidsløshet på det nærmeste er ukjent i Norge, sier Odd Aukrust i denne aktuelle kommentaren, som bygger på et innlegg han holdt i en paneldebatt under det 25. nordiske nasjonaløkonomiske møte i København, 16. og 17. august 1984.

AV
ODD AUKRUST*

Vi vet at sosialøkonomiske teoretikere i løpet av de siste 10–15 år har gjort en stor innsats for å utforske arbeidsløshetens årsaker og å angi botemidler mot den. Hvilke resultater er oppnådd?

Skal jeg dømme etter det som kom fram da spørsmålet ble diskutert på det nordiske nasjonaløkonomiske møte i København i august, er resultatet heller magert, sett fra et praktisk synspunkt. Det viktigste budskap vår profesjon har å gi, er nemlig at problemet ikke er enkelt: Det viser seg at implikasjonene for økonomisk politikk blir forskjellig alt etter hvilken type arbeidsløshet vi står overfor. Vi blir fortalt: Er arbeidsløsheten «keynesiansk», må totaletterspørselen stimuleres. Er arbeidsløsheten «klassisk», er botemidlet å bringe reallønnsnivået ned. Og er arbeidsløsheten «naturlig», bør vi helst ikke foreta oss noe som helst, for da har markedsmekanismen ordnet alt til det beste for alle.

Jeg beundrer det intellektuelle skarpsinn som har ledet til at vår profesjon i dag kan fastslå disse læresetninger. Men samtidig slår det meg at læresetningen må være av begrenset verdi for politikere som spør: «Hva skal vi nå rent praktisk foreta oss i dagens vanskelige situasjon?»

For en empirisk orientert økonom ligger det nær å spørre, som jeg spurte i København: Hvis det virkelig er slik at riktig arbeidsløshetspolitikk avhenger av arbeidsløshetens årsaker, er det ikke da på tide at profesjonen et øyeblikk forlater sine abstrakte modeller til fordel for empirisk arbeid? Bør vi ikke nå forsøke å fastslå om den arbeidsløshet vi står overfor er av det ene eller det annet slag? – At arbeidsløsheten skulle være «naturlig» kan vi se rolig bort fra; det praktisk betydningsfulle er å få fastslått om arbeidsløsheten er «klassisk» eller «keynesiansk».

Nå er vel dette ikke noen enkel sak. Jeg innser at vi ikke godt kan gå inn på arbeidskontorene og spørre de arbeidssøkende: Er du klassisk arbeidsløs, eller er du rammet av keynesiansk ledighet?

Men det er andre muligheter. Vi kan anvende alminnelige prinsipper fra vitenskapsteorien: Ved deduksjon utlede teoremer som følger av bestemte hypoteser, og dernest undersøke empirisk om disse teoremer lar seg forene med faktiske observasjoner.

Hvis jeg har forstått teorien riktig, må en økonomisk tilstand med «klassisk» arbeidsløshet være preget av bl.a. følgende kjennetegn: (i) Til de gjeldende priser kan bedriftene få solgt alt hva de ønsker å selge, (ii) En økning i salget vil bare kunne finne sted dersom produktprisene stiger (eller kostnadene synker).

I motsetning til dette vil en økonomisk tilstand med «keynesiansk» ledighet være kjennetegnet ved: (i) Til de gjeldende priser ønsker bedriftene å selge mer, (ii) En økning i salget vil bare kunne finne sted dersom etterspørselen øker.

Rustet med denne innsikt gjør jeg nå et tankeeksperiment. Jeg går til norske bedrifter (industribedrifter, detaljister, frisørforretninger, aviser etc.) og stiller alle følgende spørsmål: «Hvis du fikk sjansen til å selge mer enn du faktisk gjør til de priser som du i dag oppnår, ville du da være interessert i å utvide produksjonen?» Er noen i tvil om svaret? Jeg er det ikke – jeg er ganske overbevist om at de aller, aller fleste ville svare ja. Den slutning jeg må trekke, er at klassisk arbeidsløshet på det nærmeste er ukjent i Norge.

Amerikanske erfaringer fra de siste år representerer en annen test. Vi vet at industriproduksjonen i USA har steget med 25 prosent fra slutten av 1982 til i dag. I følge klassisk teori skulle en slik produksjonsøkning for å være lønnsom måtte ledsages av stigende produktpriser. Hva observerer vi? At produsentprisindeksen for industrielle produkter nærmest har ligget i ro (økning desember 1982–april 1984 knapt 2 prosent), og at den ene industribedrift etter den annen har kunnet rapportere om sterkt økende fortjenester. Den slutning jeg må trekke, er at arbeidsløsheten heller ikke i USA har vært av den klassiske typen.

** Odd Aukrust er tidligere forskningsdirektør i Statistisk Sentralbyrå.*

Aukrust beundrer det skarpsinn som ligger bak skillet mellom klassisk og keynesiansk arbeidsløshet, men er i tvil om det har noen praktisk verdi. Foto: Rune Lislerud/Samfoto.

Det amerikanske eksperiment har lært meg en ting til – nemlig at budsjettpolitikk virker, og at den virker nøyaktig slik som Keynes påsto.

Når klassisk teori beskriver virkelighetens verden så dårlig, er forklaringen selvsagt at teoriens forutsetninger er urealistiske. Spesielt suspekt er antagelsen om at den typiske produsent er kvantumstilpasser, og at han tilpasser seg på en stigende grensekostnadskurve. Det er etter mitt skjønn mer realistisk å anta at den typiske produsent er prissetter, at han har en grensekostnadskurve som innenfor det aktuelle område er horisontal eller bare svakt stigende, og at han setter sin pris noe over de variable kostnader, slik at økt salg vil gi økt dekningsbidrag.

I en slik verden vil arbeidsløsheten være «keynesiansk», i den forstand at økt aggregert etterspørsel vil bli besvart med økt produksjon og redusert arbeidsløshet, og uten at produktprisene nødvendigvis behøver å stige av den grunn. (En annen sak er at redusert arbeidsløshet selvsagt kan tenkes å få virkninger for prisene i arbeidsmarkedet og ad denne vei indirekte også på produktprisene og dermed for inflasjontallene.)

Jeg bør understreke at jeg i hele mitt resonnement har hatt en lukket økonomi (verden som helhet) i tankene. Jeg er ikke blind for at det i en åpen økonomi, hvor produktprisene i stor utstrekning er bestemt utenfra, – i hvert fall på lengre sikt – vil kunne forekomme «kostnadsbestemt arbeidsløshet». I en åpen økonomi er derfor økt etterspørsel ikke nødvendigvis under alle omstendigheter et egnet botemiddel mot arbeidsløshet.

Men i relasjon til den industrialiserte verden som helhet er jeg Keynesianer: Jeg tror at en økonomisk politikk med sikte på å stimulere den aggregerte etterspørsel er nødvendig for å bringe arbeidsløsheten ned.

KOMMUNALDEPARTEMENTET

FØRSTEKONSULENT/KONSULENT – KOMMUNAL ØKONOMI

Kommunaldepartementet har sammen med Finansdepartementet hovedansvar for å utarbeide det økonomiske opplegget overfor kommunene og fylkeskommunene. Kommunaldepartementet har videre ansvar for fordelingspolitikken overfor kommunene og samordning av statlige tiltak overfor kommunesektoren.

Som resultat av nye og økende oppgaver på dette feltet (bl.a. utarbeiding og drift av nytt inntektssystem for kommunene) ønsker departementet å styrke staben innen kommunal økonomi. På denne bakgrunn søker Kommunalavdelingen økonom til arbeidet med økonomisk analyse av kommunesektoren, fastsetting av de makroøkonomiske rammebetingelser og vurdering av den økonomiske situasjon i spesifikke kommuner og fylkeskommuner.

Kommunalavdelingen har et bredt faglig miljø med hovedinnslag av økonomer. Arbeidet vil innebære nær kontakt med Finansdepartementet og Statistisk Sentralbyrå.

En ønsker å tilsette sosialøkonom, siviløkonom, samfunnsviter med økonomi som hovedfag eller tilsvarende høyere økonomisk utdanning.

Erfaring fra arbeid med kommunal økonomi og kjennskap til EDB er en fordel. Kvinner oppfordres til å søke. Også nyutdannede kandidater kan søke.

Nærmere opplysninger med
underdirektør Lars Wilhelmsen eller byråsjef Jan Solberg, tlf. 20 22 70.
Lønnstrinn 24/18–22.
Søknadsfrist 29. november 1984.

Debatt:

Kvasimål for den økonomiske politikken

Når Jan Persson i Sosialøkonomen nr. 9/84 foreslår at vi her i landet skal utforme den økonomiske politikken slik at nominelt bruttonasjonalprodukt (NBNR) utvikler seg på en bestemt måte, må han også kunne begrunne at det offentlige kan påvirke NBNP på en oversiktlig måte. Dessuten må det være slik at dette gir de ønskede virkninger på de egentlige mål for den økonomiske politikken, så som sysselsetting, inflasjon, m.v. skriver Ådne Cappelen i dette innlegget.

AV
ÅDNE CAPPELEN*)

1. Innledning

Fra omkring 1970 har den økonomiske politikken i mange land i økende grad vært utformet med sikte på å nå visse kvasimål i økonomien som f.eks. vekst i pengemengden, konkurrnseevnen eller nominelt bruttonasjonalprodukt (heretter kalt NBNP) slik Jan Persson går inn for i en artikkel i dette nummer av Sosialøkonomen. Begrunnelsen for å basere politikken på slike kvasimål – økonomiske størrelser som hverken er politikkinstrumenter eller målvariable – må være at en har en klar formening om den kausale kjeden mellom instrument – kvasimål – mål.

Det klassiske eksemplet på et slikt kvasimål er veksten i pengemengden (definert på en eller annen måte) som av mange antas å stå i et bestemt forhold til NBNP. Dersom en så mener å kunne vise at realsiden av økonomien utvikler seg uavhengig av pengemengden på noe sikt har en altså monetaristenes formel om at kontroll over pengemengdeveksten sikrer kontroll med inflasjonen. Imidlertid er ikke pengemengdeveksten så enkel å kontrollere som mange hadde trodd. Altså; selv om man kan argumentere for en bestemt sammenheng mellom kvasimål og målvariabel kan det være vanskelig å vite hvordan man skal kunne styre utviklingen i kvasimålet ved politikkinstrumenter.

Et annet eksempel kan være konkurranseevnen (forstått som relative lønnskostnader pr. enhet i utenlandsk valuta) som kvasimål. Her er det lett å peke på sammenhengen mellom politikkinstrumenter som virker på konkurranseevnen (valutakursendringer og inntektspolitikk f.eks. gjennom skattepolitikken). Derimot er det langt vanskeligere å vise hvilken sammenheng det er mellom konkurranseevnen og sentrale målstørrelser for den økonomiske politikken. Når Persson foreslår at vi her i landet (for jeg forstår Persson dithen at han ikke bare vil informere oss om en engelsk debatt, men også mener vi bør drive økonomisk politikk etter de linjer han omtaler) skal utforme politikken slik at NBNP utvikler seg på en bestemt måte, må han altså argumentere for at det offentlig både kan påvirke NBNP på en oversiktlig måte og at dette gir de ønskede virkninger på de egentlige mål for den økonomiske politikken (sysselsetting, inflasjon osv.). Jeg kan ikke se at Persson gjør dette i sin artikkel.

2. NBNP som kvasimål

To argument kan såvidt jeg skjønner føres i marken for å bruke NBNP som viktigste størrelse ved utformingen av den økonomiske politikken. Hvis det er mangelfull informasjon om utviklingen på kort sikt i sentrale økonomiske variable, men det finnes indikatorer for disse, kan det være fornuftig å knytte virkemiddelbruken til slike indikatorer som f.eks. NBNP. Slik jeg forstår Persson er det ikke denne begrunnelsen han bruker. Istedet må han mene at bruk av kvasimål vil øke stabiliteten i den økonomiske utviklingen enten ved at NBNP fungerer direkte som automtisk stabilisator, eller at den via politikkutformingen de facto vil gjøre det. La oss derfor se nærmere på hvordan et mål for NBNP vil kunne fungere.

I følge Persson er det slik at dersom en avpasser «... etterspørselsreguleringen slik at en realiserer en stabil vekst i nominelt BNP, vil så lenge økonomiens potensielle vekstrate er noenlunde stabil, sikre at en holder ledigheten ned på NAIRU».[1]) For meg er dette en monetaristisk konklusjon og jeg er ikke sikker på om J. Meade og andre ny-keynesianere som de gjerne kaller seg, deler Perssons oppfatning her. Poenget er jo at det er ikke en hvilken som helst etterspørselsutvikling som sikrer at NAIRU blir realisert selv om NBNP skulle vokse konstant. Bare dersom markedet selv ordner det slik at NAIRU realiseres vil en stabil vekst i NBNP være av interesse og da vil denne stabile veksten bestemme inflasjonen når en tar hensyn til potensiell BNP-vekst.

Slik jeg har forstått Meades forslag begrunnes de med at på kort sikt er finanspolitikk den mest effektive måte å regulere etterspørselen på, og at en

*) *Ådne Cappelen er forsker i Statistisk Sentralbyrå.*

[1]) NAIRU er Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment.

slik etterspørselsregulering er nødvendig for å oppnå NAIRU. Meades problem er at myndighetenes mål angående ledighet og inflasjon ikke behøver å være forenlige og i alle fall neppe lar seg oppnå gjennom finanspolitikk alene. Meade mener derfor at inntektspolitikken er nødvendig i tillegg til finanspolitikken. Det vesentlige poenget i Meades oppskrift er at dersom myndighetene holder fast ved sitt mål for NBNP spiller de ballen over til privat sektor som får avgjøre gjennom inntektsfastsettelsen hvor mye inflasjon og arbeidsløshet det skal bli selv om arbeidsløsheten skulle være 5 prosent over NAIRU.

Personlig synes jeg en slik politikkutforming er kunstig. Står myndighetene hardt på sitt mål for NBNP betyr en prosent høyere inflasjon en prosent lavere produksjon. Hvorfor i all verden skal myndighetenes avveining av sentrale økonomiske målvariable (i motsetning til kvasimål) være av en slik karakter?

Det sentrale spørsmål som Persson i liten grad berører er hvorvidt et mål for NBNP – vekst vil virke stabiliserende på økonomien ved sjokk fra etterspørsels- og tilbudssiden. La oss se på tilbudssidesjokk først. Som Persson selv sier er regelen om en bestemt NBNP-utvikling basert på forutsetningen om en stabil potensiell vekstrate. Denne vekstraten vil endre seg dersom det skjer betydelige endringer i tilgangen på naturressurser (f.eks. olje i Nordsjøen), tilbud av arbeidskraft (økt yrkesaktivitet for gifte kvinner), eller ved at veksten i produktiviteten endres (tempoet i kapitalakkumulasjonen endres, omstillingstakten mellom næringer endres eller relative faktorpriser endres raskere, eller på en annen måte enn før). Persson har ikke sagt noe om hvordan

Cappelen er i tvil om styring etter Perssons kvasimål kan kalles Ny-keynesianisme, Foto: NTB.

stabil vekst i NBNP vil virke i slike tilfeller selv om disse langt fra er uaktuelle eller av lite viktighet for f.eks. norsk økonomi, og til tross for at alle disse endringene vil påvirke NAIRU. Hvis vi f.eks. får en uforventet inflasjonsimpuls fra utlandet vil NAIRU øke dersom vi ikke revaluerer tilsvarende, noe som ofte ikke er mulig av hensyn til betalingsbalansen. Hvis man da vil holde fast ved den arbeidsløsheten som tilsvarte NAIRU før importprissjokket må man være villig til å akseptere høyere inflasjon. Hvis imidlertid myndighetene står hardt på det opprinnelig mål for NBNP, vil det medføre en nedgang i realvekst og dermed vil ikke den opprinnelige verdi på NAIRU kunne realiseres pga. manglende etterspørsel. Et eksempel på en slik utvikling hadde vi i mange land etter det første oljeprissjokket i 1973. Da fortsatte NBNP å vokse som før antatt, men fordelingen på real og nominalvekst ble helt annerledes enn man hadde tenkt seg.

Hvis vi derimot ser på etterspørselssjokk kan det tenkes at det å styre etter et gitt mål for NBNP er fornuftig. Synker etterspørselen uventet vil myndighetene måtte stimulere økonomien for å oppnå kvasimålet, mens det omvendte vil skje ved økt etterspørsel. Dette er forsåvidt ortodoks keynesianisme og ny-keynesianerne (Meade et. al.) gjør da også et poeng ut av dette slektskapet.

3. Den politiske bakgrunn for ny-keynesianismen

Alle ny-keynesianere i Storbritannia tilhører det sosialdemokratiske partiet SDP. Dette partiet har behov for å lansere en økonomisk strategi som hverken er monetaristisk som regjeringen eller ortodoks keynesiansk som Labour. Ny-keynesianismen er nettopp en slik «middle of the road» strategi som henter inspirasjon både fra monetaritisk tradisjon (NBNP) og ortodoks keynesianisme hva angår kortsiktig etterspørselsregulering. Det nye i Storbritannia er vektleggingen på inntektspolitikken som nødvendig for å realisere NAIRU. Dette må ses på bakgrunn av at en i Storbritannia har en betydelig mer desentraliset inntektsfastsettelse enn i f.eks. Norge. – Det er også typisk for SDP's posisjon at de går inn for en inntektspolitikk slik Meade foreslår.

På den ene side går de ikke til frontalangrep på fagbevegelsen slik regjeringen gjør, på den annen side mangler de nesten helt kontakt med fagbevegelsen slik Labour har (som dog er av en noe annen karakter enn forholdet DNA/LO i Norge). Avgjørende for ny-keynesianerne er imidlertid troen på at lønnsfastsettelsen er sentral for sysselsettingsutviklingen (noe som godt kan tenkes å være tilfellet i Storbritannia på mellomlang sikt) og at myndighetene derfor ikke kan og heller ikke vil garantere for sysselsettingen, men overlater det til partene i arbeidslivet. Tilhengere av dette synet finnes også i Norge.

Jeg tror en slik politikk har lite for seg her i landet og at de faktiske forhold også er slik at partene i arbeidslivet heller ikke kan bestemme sysselsetingen ved lønnspolitikk alene selv om de hadde ønsket det. Derfor må en inntektspolitikk hvis den skal være fornuftig i norsk sammenheng, være av en langt mer omfattende karakter enn det ny-keynesianerne foreslår i Storbritannia. Dessuten må en økonomisk strategi her i landet være vel så orientert mot å behandle tilbudssidesjokk som etterspørselssjokk på grunn av vår spesielle form for åpenhet som bygger på eksport av ressursbaserte produkter. Såvidt jeg kan se har hverken Persson eller ny-keynesianerne drøftet dette særlig overbevisende så langt.

Aktuell kommentar:

Myte og virkelighet Om fristilling av forskningsinstitusjoner

– En kritisk vurdering med eksempel fra Transportøkonomisk institutt

Dag Bjørnland

«Fristillingen» av NTNF-instituttene kan oppfattes som en rasering av et forskningskonsern ifølge Dag Bjørnland. I denne kommentar gir han sitt syn på hvordan dette konsern har utviklet seg og hvorfor. Han begrunner hvorfor NTNF-systemet har gått i oppløsning og avslutter med noen vurderinger av forskningens betydning i det økonomiske vekstforløpet.

AV
DAG BJØRNLAND*

Transportøkonomisk institutts liv i NTNF-familien

I 1954 satte Kirke- og undervisningsdepartementet ned en komité som skulle komme med synspunkter på forskning og undervisning i transportøkonomi. Komitéen leverte sin innstilling to år senere. Et sentralt punkt var forslag om en komité som skulle samordne den transportforskning som foregikk her og der i vårt land. Men det gikk tregt med å finne noen bestående institusjon som ville fostre opp barnet. Først i 1958 fant komitéen som etter å ha levert innstillingen, arbeidet med å forløse sitt barn, et hjem hos Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF). Samordningskomitéen fikk økonomisk støtte av NTNF og leder for sekretariatet ble ansatt; nåværende generaldirektør i Norges Statsbaner, Robert F Nordén.

Komitéen – eller utvalget som den ble kalt – fant ut at transportforskningen ble mest effektiv om den ble drevet i egen regi ved at komitéen bygget ut sekretariatet. Oppgavene var mange og det manglet heller ikke finansiering. Transportøkonomisk utvalg vokste derfor raskt og talte ved årsskiftet 1963/64 35 personer. Da var vi for mange til å være et utvalg og forskningsrådet opprettet Transportøkonomisk institutt (TØI) med egne vedtekter og stor grad av selvstendighet. I 1970 var vi blitt 100 medarbeidere, og det er også omtrentlig størrelsen i dag. TØI er derfor blitt en moden institusjon som nylig har feiret sitt 25-års jubileum.

TØI's utviklingshistorie har vært den typiske i NTNF-familien. Dette forskningskonsern talte ved inngangen til 1980-årene 14 opprettede institutter med mer enn 2 000 ansatte. Det hadde internasjonal anseelse, høy kompetanse og kunne fått en stadig større slagkraft. I dag er det politisk vedtatt at NTNF innen utgangen av 1985 skal ha kvittet seg med sine institutter. De vil bli spredd for alle vinder. Noen blir privatisert, noen nedlagt, noen smeltet sammen. Et forskningskonsern har frivillig valgt å la seg likvidere. Hvorfor? Dette spørsmål vil jeg vurdere i fortsettelsen.

Utlokaliseringen som det ikke ble noe av

På -70-tallet ble det i politiske kretser snakket varmt om utlokalisering av statlige arbeidsplasser. Arbeidsplasser i forskning ble også tydeligvis ansett som hensiktsmessige i den sammenheng. Bare på TØI har vi i perioden 1975–81 brukt flere årsverk til å utrede de mange sider ved utlokaliseringstrusselen samt parere politiske fremstøt som kom. TØI's administrasjon, de ansatte, fagforeningen og styre tok del. I den første tid da utlokaliseringsideologien var sterk i politiske kretser, viste NTNF ikke noen fast holdning, mot slutten da det viste seg at bølgene var uten synderlig kraft, inntok NTNF en fastere holdning. På TØI hadde vi den oppfatning at instituttet ikke kunne fortsette å fungere som landets nasjonale organ for samferdselsforskningen om vi ble utlokalisert andre steder enn Bergen og Trondheim. En slik flytting hadde imidlertid lite med distriktspolitikk å gjøre.

Kommunal- og arbeidsdepartementet samordnet uttalelsene om utflytting. NTNF hører i bevilgningsmessig sammenheng inn under Industridepartementet. Da NTNF, Industridepartementet og Samferdselsdepartementet alle gikk mot tanken å flytte ut TØI forsvant trusselen i 1980.

Hvorvidt det er fornuftig å utlokalisere en arbeidsplass, vil avhenge av mange og kompliserte forhold. En generell prosess som skjærer alle over én kam, kan imidlertid ha betydelige skadevirkninger og i neste fall virke mot sin hen-

* *Dag Bjørnland er instituttsjef ved Transportøkonomisk institutt.*

sikt. Jeg følte meg overbevist om at en eventuell utflytting av TØI ville bryte opp det møysommelig opptømrede nasjonale byggverk som samferdselsforskningen var blitt.

NTNF's akilleshæl

NTNF har i likhet med de øvrige forskningsråd en forskningspolitisk rolle som fordeler av forskningsmidler. Disse midlene går til universiteter og høyskoler, bedrifter og næringsliv, bransjeinstitutter som driver forskning, men naturligvis også til NTNF's egne institutter. NTNF har alltid vært vár på denne dobbeltrollen og i praktisk handling – etter min oppfatning – distansert seg så mye som mulig fra arbeidsgiveransvaret. Dette skulle dempe den mer eller mindre uttalte kritikk fra forskningsmiljøene utenfor NTNF-systemet. Denne misnøyen har imidlertid alltid vært der, noen ganger sikkert med rette, men andre ganger med urette. Den samme grunnleggende kritikk kan imidlertid rettes mot de andre forskningsråd, f.eks. NAVF, selv om dette råd ikke er et forskningskonsern. Det etableres også i disse råd hegemonier som kan virke like knugende på den som ikke hører med til lauget og likevel søker om forskningsmidler. Jeg har selv på nært hold opplevd NAVF på denne måten.

På grunnlag av sin dobbeltrolle har altså NTNF en utsatt posisjon. Sterke krefter i forskningsomgivelsene kunne se seg tjent med å svekke den organisatoriske stillingen til NTNF-instituttene om sjansen bød seg. Tross alt fordeler NTNF betydelige midler som kunne komme andre til gode. Ved inngangen til 1980-årene hadde imidlertid NTNF fortsatt flere veier å gå uten å måtte bryte med instituttstrukturen.

Et mellomspill

I 1980 og 1981 var NTNF opptatt med å studere sine egne valgmuligheter. Mange utvalg ble satt ned i den anledning. Jeg var med i et utvalg som vurderte personalpolitikk og personalforvaltning i NTNF-systemet. Formannen for utvalget var en erfaren industrileder med lang praksis fra NTNF's styrende organer. Vår enstemmige konklusjon avgitt i mars 1981 ble sammenfattet slik:

«I sitt arbeid har utvalget gått ut fra at hovedtrekkene i NTNF's organisasjon og det formelle forhold mellom NTNF's sentraladministrasjon og dets institutter opprettholdes som i dag. Utvalgets konklusjoner vil dog være relativt lite avhengige av mulige endringer i NTNF-systemets struktur. Selv om instituttene skulle knyttes nærmere til NTNF enn i dag eller gis en friere stilling som egne stiftelser, vil det etter utvalgets mening, ut fra overordnede nasjonale mål, være behov for

- en koordinering av virksomheten av de institutter og institusjoner som driver teknisk-naturvitenskapelig forskning her i landet.
- en sentral planlegging, utvikling og utøvelse av personalforvaltningen for hele systemet, slik at ressursene for denne virksomhet blir så store at den kan drives rasjonelt og profesjonelt.

Dette er i korthet vår hovedkonklusjon. Som et grunnlag for den videre utvikling av personalforvaltningen i NTNF-systemet, foreligger innstillingen fra det ovennevnte personalpolitikkutvalget samtidig med vår innstilling.»

Samme året kom innstillingen fra et utvalg som hadde vurdert den offentlige støtten til teknisk-naturvitenskapelig forskning og utvikling i Norge (NOU 1981:30). Utvalget gikk inn for å skille NTNF's rolle som henholdsvis arbeidsgiver og fordeler av forskningsmidler. Instituttene burde gjøres selvstendige, f.eks. som stiftelser.

I en uttalelse som ble avgitt sent i 1981 skrev TØI bl.a. følgende:

«Det er et faktum at NTNF ikke har maktet å følge opp med bevilgninger i takt med forskningsbehovet i innenlands samferdsel. Heldigvis har instituttets oppdragsmiljøer til dels kompensert for dette. Den høye oppdragsdel til instituttet (70%)[1]) kan derfor være et symptom på at NTNF og TØI holder på å gå hver sin veg.»

Ved stortingsvalget høsten 1981 fikk landet en konservativ regjering. Privatisering av offentlig virksomhet er siden blitt en stadig sterkere ideologisk realitet. NTNF hadde tydeligvis ikke lenger noen sjanse til å holde forskningskonsernet samlet. Jeg tviler også på om de sentrale styringsorganer ønsket det.

Vaklende konsernledelse, forskningsomgivelser som ønsket flere midler, knapt med midler totalt og privatisering som sterk ideologi veltet lett NTNF som forskningskonsern.

Situasjonen i dag

For tiden er det 11 institutter tilbake i NTNF. For Trondheimsmiljøet er fremtiden nærmest avklaret. NTNF har solgt sine institutter til SINTEF-konsernet. Dermed forsvinner 3 institutter. Et institutt i Oslo blir privat stiftelse fra årsskiftet og i løpet av 1985 blir etter planene resten av institut-

[1]) I dag har andelen økt til 75%.

Det finnes ingen holdbar begrunnelse for oppløsning av NTNF-systemet.

tene spredd for alle vinder, til glede for noen, til sorg for andre og muligvis til varig svekkelse av norsk forskning.

Det fins ingen holdbar begrunnelse for oppløsning av NTNF-systemet

I utgangspunktet kan vi naturligvis tenke oss den mulighet at NTNF har en institutt-struktur som konkurrerer med andre forskningsstrukturer, f.eks. SINTEF ved NTH. I noen grad vil nok dette være tilfelle. Det kan med en viss rett hevdes at noe av teknisk-naturvitenskapelig forskning kan konsentreres. Vi er tross alt bare 4 millioner nordmenn. På den andre siden har vi skapt et regionalt universitets- og høyskolesystem som nærmest forutsetter 40 millioner nordmenn. Den smule overdekning vi kan ha fått ved NTNF-systemet blir derfor liten i en slik sammenligning, men ikke i en slik skala at hele NTNF-systemet bør raseres. Det er neppe riktig å hevde at NTNF-systemets industrielle forskning har fortrengt forskning i næringslivets regi eller at NTNF-systemets forskning er mindre nyttig enn om næringslivet fikk alle midlene til slik forskning. Forgubbing i forskningsmiljøene kan naturligvis være et problem, men er neppe større enn i høyskole- og universitetsmiljøene. Kritikken mot NTNF's dobbeltrolle er relevant, men den kunne imøtekommes uten at NTNF-konsernet ble rasert ved f. eks. klarere skille mellom rollene. Min klare konklusjon er at for sterke krefter har ønsket denne rasering og har kunnet gjennomføre den under dekke av sterke ideologiske krefter. Til støtte for dette syn vil jeg henvise til stortingsmeldingen «Om teknisk-industriell forskning og utvikling» (nr. 54, 1982–83). På side 8 kan vi lese følgende:

«Fristilling av institutter

Industridepartementet ønsker å medvirke til at NTNF også i fremtiden skal være en effektiv organisasjon innenfor forskning og utvikling. Departementet mener at NTNF bør stå mest mulig fritt når det gjelder å formulere sine programmer. NTNF bør derfor ikke være ansvarlig for drift av egne forskningsinstitutter. Industridepartementet er av den prinsipielle oppfatning at instituttene bør fristilles. I denne forbindelse melder det seg imidlertid spørsmål av såvel praktisk, som juridisk karakter som må klarlegges videre. Spørsmålet må også sees i lys av vurderinger i andre departementer som har interesser i NTNF-systemet.»

Industridepartementet begrunner fristillingen på en måte som like gjerne kan lede til den motsatte slutning. Først i fjerde setning finner vi den bærende begrunnelse, nemlig når Industridepartementet viser til «den prinsipielle oppfatning». Når noen henviser til prinsipielle syn o.l. kan vi gå ut fra at vi står over for en ideologi, og den kan som kjent ikke begrunnes. Vi skal også merke oss valget av ord. Departementet snakker om fristilling, selvstendiggjøring m.v. Ideologier er alltid positivt verdiladet for den troende menighet. For dem som blir rammet, kan vi i den foreliggende sak like gjerne bruke ord som separasjon, rasering o.l.

Forskningens betydning

I Sosialøkonomen nr. 3/84 behandler redaksjonen forskningsspørsmål under overskriften «Skal vi overlate forskningen til markedet?». Svaret er nei ifølge redaksjonen. Jeg er enig med redaktørene og skal trekke noen tråder mellom det jeg har skrevet og det redaksjonelle syn slik det kommer til uttrykk i lederen.

Redaktørene henviser til Moses Abramovitz som på -50-tallet ga støtet til at teknikk- eller restfaktoren dukket opp i våre produktfunksjoner. Faktoren fanget opp virkningene fra forskning, undervisning, institusjonelle forhold m.v. og viste seg å være så riktig at den sannsynligvis styrket troen på nytten av mer forskningsinnsats. Av de 14 NTNF-instituttene jeg har omtalt foran, ble hele 9 grunnlagt på -50-tallet, deriblant TØI.

På -60-tallet ble det drømt mange gyldne fremtidsdrømmer om bl.a. teknologi og utviklet tallrike prototyper. Motkrefter satte imidlertid inn, og sørget heldigvis iallfall i samferdsel for at vi bare gradvis har tatt i bruk den nye teknologi. Jeg tror at TØI har vært en selvstendig faktor i denne tilpasningsprosess som det naturligvis ikke er mulig å måle nytten av. Vi ser imidlertid det totaløkonomiske resultatet i samfunnet som et vesentlig redusert bidrag fra restfaktoren. Det betyr etter mitt syn bare at vi må se de enkelte delbidrag i større tidsperspektiv, sannsynligvis gjennom 20–30 år. Under mikroelektronikkens revolusjon som vi kommer til å leve med i årene fremover, vil restfaktoren fortsatt være viktig, men hvilken betydning den og investeringene hver for seg vil få, kommer til å bli avgjort i kampen mellom de samfunnsmessige krefter og motkrefter. I denne kamp har forskningen en litt annen rolle å spille enn tidligere. På -60- og -70-tallet gjaldt det først og fremst å bygge opp effektivt produksjonsutstyr og gode fysiske miljøer. Nå gjelder det også at vi får et godt sosialt miljø og kan holde sysselsettingen oppe. Det er forsåvidt symptomatisk at flertallet av de 7 instituttene NTNF sitter tilbake med ved inngangen til 1985 er samfunnsrettede; by- og regionforskning (NIBR), byggforskning (NBI), luftforskning (NILU), samferdselsforskning (TØI) og vannforskning (NIVA). Det fins bare et mindre privat marked for denne samfunnsrettede forskning. Myndighetene ser ikke ut til å ønske denne forskning organisert i statlig regi. NTNF kan derved komme i en tvangssituasjon og prøve på å legge ned eller smelte sammen de gjenværende institutter. Trolig vil begge løsninger være dårlig for landet og for den forskningskompetanse som vi nå har samlet opp gjennom flere tiår. På TØI ønsker vi hverken å bli smeltet om eller ned, men vi har dessverre ikke full kontroll med smelteverkene.

JUBILEUMSBOKEN TIL SALGS

NSF's jubileumsbok NORSKE SOSIALØKONOMER er nå sendt ut i 650 forhåndsbestilte eksemplarer.

Andre interesserte kan bestille boken pr. brev eller telefon til sekretariatet, men vær snar – vi har bare ca 300 eksemplarer igjen.

Pris kr. 140,– fritt tilsendt. (195 s).

Aktuell kommentar:

Uten barna stopper Norge

Kommentarer til Befolkningsutvalgets innstilling

Helge Brunborg

Olav Ljones

«Å ha barn gir en egen følelse av glede» – er den viktigste grunnen norske kvinner oppgir for å få barn. Har vi etter fødselsnedgangen blitt en nasjon av mindre glade mennesker? Befolkningsutvalget som har hatt til oppgave å utrede årsaker og konsekvenser angående den siste tids befolkningsutvikling har nylig lagt fram sin innstilling (NOU 1984:26).

AV
HELGE BRUNBORG og OLAV LJONES*

1. Utvalgets oppnevning og mandat

Brundtlandregjeringens langtidsprogram for 1982–85 tok opp de sterke endringer som har funnet sted i den norske befolkningsutvikling de siste ti-år. Det mest dramatiske er utviklingen av fødselstallet, som sank fra rundt 66 000 i midten av 1960-åra til 51 000 i 1980. Samlet fruktbarhetstall var i 1980 (og i 1983) 1,7 barn, noe som er for lavt til at befolkningen kan vokse på lang sikt. Samtidig vil befolkningen få en endret aldersstruktur, bl.a. en sterk «forgubbing».

En nedgang i folketallet vil i de fleste samfunn lede til at hvertfall noen blir bekymret. I slike situasjoner er det nyttig for det offentlige ordskifte og utformingen av politikken på en rekke felter, at en får frambrakt en nøktern analyse av befolkningsutviklingen. Dette blant annet for å kunne skille mellom myter og virkelighet.

Regjeringen Brundtland oppnevnte et befolkningsutvalg i august 1981 med et tredelt mandat:

Utvalget skulle

1. Belyse den siste tids befolkningsutvikling og gi en oversikt over mulige årsaksfaktorer nasjonalt og regionalt.
2. Drøfte konsekvensene av befolkningsutviklingen, samt tiltak som kan redusere de problemer som kan oppstå.
3. Drøfte om det er ønskelig og mulig å påvirke befolkningsutviklingen ved offentlige tiltak.

I mandatet ble det forutsatt at innvandringen fortsetter å ha samme omfang som i dag. Det er verdt å merke seg at mandatet inneholder formuleringer om at en må ta spesielt hensyn til levekårene for barnefamiliene og de eldre, at oppvekstvilkårene for barn og ungdom skal være gode, og at utviklingen mot likestilling mellom kjønnene skal fortsette. Til tross for disse forsikringer ble oppnevningen av utvalget møtt med kommentarer i pressen som advarte mot å tvinge kvinnene tilbake til husarbeid og barnefødsler.

Problemets tverrfaglige karakter er understreket i mandatet og reflektert i utvalgets sammensetning, som besto av representanter for forskning, forvaltning, politiske partier og arbeidslivsorganisasjoner. Utvalgsformann har vært Lars Walløe, som er professor i informatikk og medisiner.

Utvalgets oppgave har vært omfattende og det har sikkert vært et problem å avgrense stoffet. Sammenligner en denne utredningen med andre offentlige utredninger den siste tid, som Trygdeutvalget, Skattekommisjonen og Bygdeutvalget, er imidlertid utvalgets innstilling relativt beskjeden i omfang (221 sider). Mens andre utvalg i stor grad har initiert forskning og delutredninger som er trykt som vedlegg til innstillingene, har befolkningsutvalget ikke brukt denne arbeidsform. Dette kan ha vært naturlig siden utvalget blant sine medlemmer har personer med betydelig kompetanse og innsikt i befolkningsspørsmål. Innstillingen opplyser at utvalget har delt seg inn i emneretted undergrupper, men sier ikke noe om hvilke. Det er likevel et spørsmål om ikke befolkningsutvalget i langt større grad burde trukket på kompetanse utenfor utvalget. Dette særlig fordi det i mandatet er lagt opp til at innstillingen skal gi oversikter hvor forklaringsfaktorer fra ulike fagfelter skal trekkes inn.

2. Befolkningsutviklingen

I utvalgets innstilling vil den interesserte leser finne en innholdsrik beskrivelse av befolkningsutviklingen. Beskrivelsen av den historiske utvikling er klart den beste delen av innstillingen, dette gjelder særlig den kompakte versjon som en finner i sammendraget. Det er verdifullt at utvalget har valgt et langt tidsperspektiv både bakover (til forrige århundre) og framover (til 2100). Som kjent tar det i mange tilfelle lang tid før befolkningsendringer gir seg utslag. Selve hovedframstillingen derimot blir noe tynget ned av for omstendelig tabellframstiling og diagrammer. Når en

*) Helge Brunborg og Olav Ljones er begge forskere i Statistisk Sentralbyrå.

først har et tabellvedlegg kunne en plassert flere tabeller i dette. (Bare 7 av i alt 136 tabeller er i vedlegget.)

Fruktbarhetsutviklingen får naturlig nok bred plass. Det gis en inngående beskrivelse av utviklingen i en rekke europeiske land, som har vært bemerkelsesverdig parallell. Fruktbarheten er ikke spesielt lav i Norge. Danmark og Vest-Tyskland har for tiden lavest samlet fruktbarhetstall i verden, under 1,4 i 1983. Også i samtlige norske fylker har fruktbarhetsnedgangen vært sterk, men med en tendens til utjamning av regionale forskjeller. Fruktbarheten har gått mest ned i Nord-Norge hvor den var høyest for 15 år siden. Nå er det sør-vestlandet som har høyest fruktbarhet.

Innstillingen gir en god og detaljert redegjørelse for hvordan fruktbarheten har utviklet seg siden 1920 ifølge en rekke demografiske kjennemerker: alder, ekteskapelig status, ekteskapsvarighet, fødselskohorter, m.m. Det ses også på barnetallsfordeling. Det er som kjent ingen tendens til økende grad av barnløshet i Norge. Fruktbarheten har gått ned fordi det er de stor barneflokkene (3 og flere) som er blitt sjeldnere, ikke fordi norske kvinner (og menn) ikke vil ha barn i det hele tatt. Barnløsheten har faktisk aldri vært lavere enn for de kvinner som nå er i ferd med å avslutte sin reproduktive periode (kohortene fra 1940-åra).

At barn skaper glede er en gammel erfaring. Vår tids massemedia har imidlertid en tendens til å fokusere på problemene. Foto: Ola Lagarhus/Samfoto.

3. Forklaringsfaktorer

I mandatet er det presisert at utvalget skal gi oversikt over mulige årsaksfaktorer – både av sosiologisk, økonomisk, psykologisk og annen art – som kan ligge til grunn for den utvikling som er registrert.

Mandatet er kanskje ikke klart på dette punkt, idet det ikke skiller mellom ulike former for teorier og forklaringsfaktorer. Sosiologi og økonomi kan ved analyse av fruktbarhet inkludere tildels de samme forklaringsfaktorer i analysen. Forskjellen ligger i teorioppbyggingen bak de relasjoner som antas å gjelde mellom de variable som inngår. Utvalgets framstilling har lidd litt under mandatets uklarhet på dette punkt. Både ut fra vår bakgrunn som økonomer og ut fra dette bladets primære lesekrets, skal vi særlig vurdere innstillingen fra en økonoms synsvinkel.

Innledningsvis er det verdt å bemerke at kapitlet ikke legger vekt på å framstille konkrete beregninger og resultater av tester som kan fortelle noe om hva som har påvirket fruktbarhetsnedgangen. Kapitlet er langt på vei teoretisk refererende. Særlig gjelder dette avsnittene om økonomiske teorier.

Det skulle være kjent at det for mange kan være vanskelig å svelge de økonomiske fruktbarhetsteorier (se artikler av Kristiansen og Brunborg/Vislie i Sosialøkonomen 1982). Det er imidlertid synd at Utvalget ikke gir plass for en framstilling av de viktigste egenskaper ved økonomiske fruktbarhetsteorier. Særlig synd synes vi det er at de ikke bringer inn de økonomiske teoriers operasjonalitet og testbarhet. Som ellers nevnt burde de ha ofret bredere plass på empiriske resultater.

Det er ikke noen stor norsk tradisjon innenfor denne fagretning, men de få arbeider som finnes er heller ikke ytet skikkelig rettferdighet.

Utvalget presenterer et modellskjema for analyse av fruktbarhet. Dette tar utgangspunkt i at fødsler kan forklares ved «mellomliggende» og «bakenforliggende» forklaringsvariable. Til de mellomliggende variablene hører faktorer som påvirker muligheten for samleie og for graviditet, og faktorer som påvirker svangerskapets forløp. Bakenforliggende faktorer er variable som påvirker de mellomliggende faktorene og gjennom dem fruktbarheten. Mellomliggende variable er ekteskap, samliv, prevensjon og abort.

Det er klart at det kan være nyttig med en slik hovedgruppering av forklaringsvariable. Sett fra en økonoms synspunkt lider imidlertid denne type av «forklaringsmodell» av at den er for vag når det gjelder å skille mellom eksogene og endogene variable.

I tankeskjemaet innføres også preferanser som styrer atferden. Det virker imidlertid som om den forklaringsmodell utvalget bruker oppfatter de mellomliggende variable som f.eks. prevensjonsbruk og abort som eksogene variable. Analysen ville antakelig vunnet på å ha oppfattet også atferd på disse felter som et resultat av et valg, dvs. at variablene skulle være behandlet som endogene.

Mange mener at det er endret motivasjon som er den avgjørende faktor for fødselsnedgangen, eksistensen av gode prevensjonsmetoder er hverken nødvendig eller tilstrekkelig. Men det er et interessant sammenfall i tid at både fødselsnedgangen og bruken av nye og effektive metoder som spiral og p-

pille skjøt fart i 2. halvdel av 1960-åra. Samtidig ble adgangen til legal abort realisert. Siden midten av 1970-åra har både fødselstallet og aborttallet vært svakt avtakende.

Innstillingen understreker den store betydningen ekteskapsutviklingen har hatt for fruktbarheten i etterkrigstiden. Både etterkrigstidas «baby-boom» og fødselsnedgang kan i noen grad forklares ved hjelp av ekteskapsutviklingen. Men det er nærliggende å spørre hvorfor giftermålsatferden har endret seg så mye. Utvalget peker da også på at teorier som skal forklare fødselsutviklingen også må kunne forklare hvorfor giftermålsandelene økte i 1950-åra og sank etter 1975, og hvorfor den ekteskapelige fruktbarheten sank så sterkt fra 1965 til 1975.

Presentasjonen av økonomiske fruktbarhetsteorier er dessverre preget av en del misforståelser, som at disse teoriene antar at «familier i de høyere inntektsgruppene vil få flere barn enn familier med lavere inntekt» (s. 74). Det Becker, Willis og andre har vist er jo nettopp at inntektseffekten kan være negativ, bl.a. fordi økende inntekt kan tas mer ut i form av økt konsum pr. barn enn flere barn, og på grunn av økende «opportunity cost» når timelønnen øker.

Easterlinhypotesen blir viet mer plass, men inneholder for det meste en kritikk av denne. Og det er ikke vist til den empiriske testing av Easterlinhypotesen som er gjort, også for Norge.

4. Konsekvenser av befolkningsutviklingen

Utvalget presenterer beregninger over en rekke av de konsekvenser befolkningsutviklingen kan ha. Innstillingen har ett generelt oversiktskapittel om konsekvenser (kap. 7), og egne kapitler om arbeidskrafttilbud og arbeidsmarked (kap. 8), barnehager og fritidshjem (kap. 9), utdanning (kap. 10), trygde-, helse- og sosialsektoren (kap. 11) og boligbehov (kap. 12). I tillegg til disse er det et eget kapittel om befolkningsutviklingens betydning for bosettingsmønsteret (kap. 13). Samlet gir dette brukerne av utredningen mye nyttig informasjon om konsekvensene. Utvalget har gjennomført relativt enkle beregninger fra et metodemessig synspunkt, som til tross for primitive forutsetninger gir instruktive perspektiver på framtida. Det er mange konsekvenser som det er lett å overse og utvalgets innstilling gir i så henseende nyttig innsikt.

For mange områder er det imidlertid vanskelig å foreta presise beregninger av hvilke virkninger befolkningsutviklingen kan få. Utvalget er selv klar over dette og kap. 7 inneholder mange kloke, men svært generelle betraktninger om befolknings- og samfunnsutvikling.

Selv om utvalget har utført en rekke interessante beregninger kan en nok likevel beklage at Utvalget ikke har vært mer dristig når det gjelder beregninger av de økonomiske virkninger. Konsekvensdelen består nå av en rekke partielle analyser og regneeksempler. Det hadde vært ønskelig om disse hadde vært sett mer i sammenheng. Det er f.eks. overraskende at Utvalget ikke har studert effektene av ulike befolkningsforløp ved hjelp av MSG-modellen. I norske planleggingsmodeller inngår befolkningsvariable på en altfor enkel måte. Selv om Utvalget ikke gjorde noe framstøt her, håper vi at andre vil gjøre det.

Når det gjelder arbeidsmarkedet er det prisverdig at innstillingen også tar opp arbeid utenfor markedet. Slikt arbeid er til dels dominert av omsorgsarbeid for unge og gamle, og vil derfor være påvirket av befolkningsutviklingen. Utvalget har imidlertid brukt liten plass på å drøfte etterspørselen etter ulike typer av lønnet sysselsetting. Det utføres f.eks. betydelig og økende omsorgsarbeid i lønnet sektor som også blir påvirket av befolkningsutviklingen.

Også på annen måte kan sysselsettingens fordeling på næringer bli påvirket av befolkningsutviklingen.
Dette er imidlertid ikke søkt tallfestet. I innstillingen er det presentert flere beregningsalternativer for tilgangen på arbeidskraft. Disse viser bl.a. at vi først i neste århundre kan vente tilbakegang i arbeidsstyrken. Det er imidlertid overraskende at det i disse beregningene ikke er tatt hensyn til at tilbudet av arbeidskraft påvirkes av barnetallet – særlig blant kvinner.

5. Vurderinger og forslag

Utvalget gir ikke noe klart svar på om det er ønskelig å forsøke å påvirke befolkningsutviklingen. Det sier bare at ytterligere nedgang og raske endringer i fruktbarheten bør unngås. De problemer befolkningsutviklingen fører med seg bør løses ved at befolkningsutviklingen får en bredere plass i samfunnsplanleggingen, spesielt at

Uten barna stopper Norge. Foto: Samfoto.

det blir lengre planleggingshorisont og større grad av planleggingsintegrering og -fleksibilitet.

Utvalget har ikke funnet rasjonelle argumenter for at fruktbarheten bør bringes opp til reproduksjonsnivået. Dette impliserer at Utvalget mener at det ikke gjør så mye at folketallet i Norge avtar, enn si at det ikke bor folk her i det hele tatt.

Utvalget skal ha ros for å ha gitt en balansert og nøktern framstilling. Man sitter igjen med inntrykk av at utvalget mener at konsekvensene av den befolkningsutvikling vi trolig får, ikke er så alvorlige. Dessuten er det lite myndighetene kan gjøre for å påvirke fødselstallet. Likevel foreslår utvalget på siste side i innstillingen et omfattende familiepolitisk program:

1. Forlenge fødselspermisjonene til ett år.
2. Økt barnetrygd og kortere arbeidstid med lønnskompensasjon for småbarnsforeldre.
3. Full utbygging av barnehager.
4. Utbygging av fritidshjem og/eller lenger skoledag.
5. Fysisk utbedring av bo- og nærmiljøer.

Utvalget mener at disse tiltakene er nødvendige for å stanse fruktbarhetsnedgangen, men at det ikke er sikkert at de er tilstrekkelige for dette.

Tiltakene er anslått å koste minst 10 mld. kroner til sammen, men det oppgis ikke for hvilken tidsperiode dette gjelder. Det står heller ikke noe om hvordan tallene er beregnet (metode, forutsetninger, datakilder m.m.). Det er vel tvilsomt om politikerne vil gå med på å bevilge 10 mld. kroner for å stimulere fruktbarheten når Utvalget har så liten tro på at det vil hjelpe.

Det er imidlertid verdt å merke seg at de fleste land med lavere fruktbarhet (bl.a. Danmark og Sverige) har bedre ordninger for barnefamiliene enn Norge. Dette kan underbygge skepsisen til troen på at slike tiltak virker på barnetallet. På den annen side er det helt klart at barnefamilienes økonomi og levekår ellers gir grunn til alvorlig bekymring. Slik sett framstår det som helt nødvendig med styrking av politikken på dette felt.

Utvalgets klareste konklusjon er kanskje konsekvensene for bosetningsmønsteret. Dersom folketallet i landet som helhet går ned, er det sannsynlig at det er utkanten som blir skadelidende. Dvs. at vi vil få avfolkning i utkant-Norge og stabilitet i byområder og større tettsteder. Behovet for en effektiv regionalpolitikk synes ikke å avta.

Selv om Utvalget ikke er bekymret for en befolkningsnedgang, peker det på at økt netto-innvandring kan bli aktuelt. En diskusjon av dette lå imidlertid utenfor mandatet.

Vi savner også et globalt perspektiv. Det er et paradoks at det i mange rike land er bekymring over at det blir født for få, mens det omvendte er tilfelle i resten av verden. Noen refleksjoner omkring dette hadde vært naturlig, selv om det ikke står noe om dette i mandatet.

Til slutt vil vi få føye til at vi kunne ha ønsket at innstillingen var ført lenger når det gjelder økonomisk demografi. Dette gjelder både årsaker til befolkningsendringer og konsekvenser av disse. Det blir imidlertid pekt på nok av spennende problemstillinger og vi får bare håpe at flere økonomer vil bli inspirert til å arbeide med slike problemstillinger.

Arbeidsmarkedsundersøkelsen

Fortsettelse fra side 17.

at relevant praksis har hatt en viss betydning for kandidatene, men at hovedkarakterens betydning er langt større. Samtidig legger en merke til at for kandidater med laud har relevant praksis hatt mindre betydning enn for kandidater med haud.

94% av kandidatene med økonometri som valgfag mente det var lett å skaffe seg arbeid, mot 64% av de øvrige kandidatene. (Tabell 8.) Samtidig har også økonometrikerne best karakterer. Hele 83% av økonometrikerne hadde laud, mot 51% blant de øvrige kandidatene. Dette kan helt eller delvis forklare den spesielt gode arbeidsmarkedssituasjonen for økonometrikerne.

Flest til staten

Som ventet fikk de fleste kandidatene arbeid i staten. Hele 82% fikk arbeid her, mot 16% i den private sektor og 2% i fylke/kommune. (Tabell 9.) Andre undersøkelser utført blant sosialøkonomer i alle aldre har en langt lavere andel sosialøkonomer i staten, samt høyere andel sosialøkonomer i den private sektor og fylke/kommune. En rimelig forklaring er at det skjer en forflytting av sosialøkonomer fra staten og over i de andre næringene med økende praksisår.

Kandidatenes ønske om næring fordeler seg noe anderledes enn hva kandidatene fikk. Flere kandidater ønsket seg til den private sektor (16% fikk mot 25% ønsket), og færre kandidater ønsket seg til staten (82% fikk mot 72% ønsket).

92% av kandidatene fikk arbeid i Oslo/Akershus. Dette var i overensstemmelse med egne preferanser. Resten fordelte seg utover i landet.

Mer EDB!

Hele 87% av de spurte ønsket mer EDB i studiet. Ellers legger en merke til at 66% av kandidatene ønsket mer anvendt økonomi og 43% ønsket mindre teoretisk statistikk. (Tabell 10.)

De anvendte fagene er langt mer «populære» blant kandidatene enn de tilhørende teoretiske fagene. Tolkningen av dette resultatet kan være at kandidatene mener en vridning mot en mer praktisk fremstilling av stoffet vil være fornuftig.

Under annet-rubrikken har 5 av kandidatene ønske om mer/flere valgfag og 5 ønsker regnskap/budsjettering inn i studieplanen.

I den senere tid har studieplanen blitt endret slik at teoretisk statistikk har fått en mindre omfattende behandling.

Aktuell kommentar:

Honnør til Regjeringen for nytenkning i kredittpolitikken

– men renten er fortsatt jokeren –

Kjell Kraakmo

Det kredittpolitiske opplegget for 1985 viser vilje til å videreføre den markedslinjen som ble påbegynt i år. Kvantumsreguleringene er nå nesten avviklet, og på obligasjonsmarkedet og pengemarkedet er det gjennomført og under gjennomføring viktige endringer. Men fortsatt er det usikkerhet om det er politisk flertall for å føre en tilstrekkelig fleksibel rentepolitikk til å sikre gjennomføringen av kredittpolitikken i 1985.

AV
KJELL KRAAKMO*

Innledning

Økonomiske hovedmål er knyttet til størrelser som sysselsetting, prisstigningstakt, konkurranseevne, utenriksøkonomi etc. Kredittpolitikken utgjør en viktig del av den økonomiske politikk som føres for å nå disse målene.

Uansett hva de realøkonomiske mål til enhver tid er, bør det være et krav til den økonomiske politikken at den bidrar til en mest mulig effektiv utnyttelse av samfunnets ressurser. Bl. a. slo Renteutvalget (NOU 1980:4) fast at en fleksibel rentepolitikk vil virke gunstig på ressursutnyttingen sammenlignet med et system med stivere rente. Dvs. at en markedsorientert kredittpolitikk, med renter i de ulike delmarkeder som gjenspeiler de underliggende etterspørsels- og tilbudsforhold, vil sørge for at det er de mest lønnsomme investeringsprosjektene som blir gjennomført.

En fleksibel rentepolitikk vil også gjøre den penge- og kredittpolitiske styringen mer effektiv. Dette ble sterkt understreket av Virkemiddelgruppen (NOU 1983:29), som konkluderte med at «Hvis hovedvekten legges på å styre den innenlandske penge- eller kredittilførsel, ... bør renten på en mer aktiv måte tilpasses utviklingen i de underliggende etterspørsels- og tilbudsforhold. Det gjelder såvel de administrativt fastsatte rentene i bank og forsikringsselskapene som rentene på obligasjonsmarkedet og i pengemarkedet».

Det kredittpolitiske opplegget i Nasjonalbudsjettet 1985 er preget av vilje til å fortsette den markedsorienteringslinjen som ble påbegynt ved siste årsskifte, og for dette fortjener Regjeringen honnør. For å få et inntrykk av hvor omfattende endringer som har skjedd i styringen på kredittmarkedet i løpet av et års tid, vil jeg starte med et kort tilbakeblikk.

I 2. halvår 1983 gjennomlevde vi den strengeste kvantumsregulering på kredittmarkedet i Norge etter krigen. Da var så godt som all innenlandsk kredittgivning regulert, inklusive gråmarkedet. I desember 1983 la Norges Bank frem for Finansdepartementet forslag til strategi for deregulering. Etter forslaget skulle kvantumsreguleringene bygges gradvis ned gjennom 1. halvår 1984. Fra og med 2. halvår 1984 skulle en fleksibel rentepolitikk utgjøre hovedvirkemiddelet i styringen av kreditt- og likviditetstilførselen. Regjeringen (Finansdepartementet) var prinsipielt enig med Norges Bank om hvilken retning det skulle arbeides i, men ønsket å gå mer gradvis til verks for å høste erfaring underveis og hindre uheldige utslag som kunne gi tilbakeslag.

Reguleringene på obligasjonsmarkedet bygges ned

Nå – et snaut år etter – har Regjeringen langt på vei fulgt Norges Banks forslag. De fleste kvantumsreguleringene er avviklet. Plasseringsplikten i obligasjoner oppheves for bankene fra nyttår, etter å ha vært i kontinuerlig bruk i 15 år. For livsforsikringsselskapene settes plasseringsplikten ned til 0 (dvs. at beholdningene ved årsskiftet må opprettholdes inntil videre). Nedtrappingen av plasseringsplikten viser at Regjeringen nå mener obligasjonsmarkedet kan fungere på egen hånd.

En naturlig konsekvens er da at også emisjonsreguleringene (kredittlovens § 15) bygges ned. Reguleringen av kredittforetakenes obligasjonsemisjoner til finansiering av næringslivsformål er varslet opphevet fra årsskiftet, med unntak for primærnæringene. Også boliglån og lån til kommuner og kraftverk styres fortsatt gjennom rammer. Oppmykingen på obligasjonsmarkedet innebærer et avgjørende skritt mot et effektivt fungerende obligasjonsmarked, hvor tilbud og etterspørsel i markedet

* *Kjell Kraakmo er soussjef i Økonomiseksjonen, Kreditkassen.*

Skal markedsoperasjonene virke etter hensikten, må bankenes utlånsrente få lov til å variere.

blir bestemmende for rente og kvantum. Men hvor staten som største låntaker vil ha betydelig innflytelse på renteutviklingen.

Pengemarkedet vitaliseres

På enkelte områder har Regjeringen til og med gått lenger enn Norges Banks forslag fra desember. Det er lagt opp til en vitalisering av pengemarkedet, ved at det vil tillates tatt i bruk nye kortsiktige, omsettelige instrumenter (innskuddssertifikater, lånesertifikater). Dessuten tar staten sikte på å utstede statskassesertifikater til markedsrente. Dette vil gi staten et nytt instrument (i tillegg til obligasjoner) til å drive markedsoperasjoner overfor publikum også i det kortsiktige markedet, og er dermed kanskje den viktigste nyskapningen i 1985-opplegget. Men det stiller samtidig store krav til rentepolitikken dersom markedsoperasjoner skal kunne få en sentral plass i den økonomiske politikken.

Sett under ett må skissen til utvikling av pengemarkedet karakteriseres som nokså banebrytende sett i norsk etterkrigshistorisk sammenheng. Hittil har det norske pengemarkedet på det nærmeste vært et rent interbankmarked (inkl. Norges Bank), med særinnskuddsmarkedet som bindeledd til publikumssektoren. Ved at nye instrumenter og aktørgrupper trekkes inn blir konkurransen skjerpet, og det vil iflg. økonomisk teori gi gunstige samfunnsøkonomiske virkninger.

Fleksibel rente avgjørende

Jokeren i den «nye» penge- og kredittpolitikken vil imidlertid som tidligere være renten. I Nasjonalbudsjettet er det sagt at Regjeringen «vil føre en fleksibel rentepolitikk innenfor det nåværende system for rentefastsetting, bl.a. med sikte på å unngå sterkere vekst i den innenlandske kredittilførsel i 1985 enn forutsatt i kredittbudsjettet».

Erfaringene fra i år er ikke entydig gode i så måte. Renten (dvs. rentenivået generelt) har i det store og hele vært fleksibel en vei; nedover. Kun en gang i år har rentepolitikken blitt satt på en virkelig prøve. Den kredittinnstrammingen som skjedde i høst for å dempe veksttakten i bankenes utlån, påvirket bare tilbudssiden i lånemarkedet. Renten i pengemarkedet ble hevet, men ikke bankenes utlånsrenter. Dermed økte prisen på bankenes innlån (økte faktorpriser), dvs. et negativt skift i tilbudet av kreditt fra bankene, mens låneetterspørselen er uendret fordi utlånsrentene ikke ble tillatt hevet. Skal markedsoperasjoner virke etter sin hensikt må det tillates at renten publikum betaler må få variere. Resultatet av en slik operasjon blir som kjent høyere likevektsrente og enda sterkere spenningsforhold i markdet. Dessuten gir det økt rasjoneringsmakt til bankene. Vi har fremdeles lånekøer.

Det er naturligvis for tidlig å felle den endelige dommen over 1985-opplegget i oktober 1984. Men selv om rammene for innenlandsk kredittilførsel synes nokså rommelige i 1985 (12–13% utlånsøkning), peker de fleste kommentarer og analyser i retning av etterspørselspress på kredittmarkedet også i 1985 med de nåværende utlånsrenter og skatteregler. I år har til sammenligning kvantum fått «gi etter» for å holde rentemålene. De kommentarer som er gitt til nå kan tyde på at fleksibiliteten i rentedannelsen fortsatt først og fremst er tenkt knyttet til pengemarkeds- og obligasjonsrentene. Uten den nødvendige fleksibilitet også for utlånsrentene er risikoen stor for at man innen altfor lang tid igjen kan stå overfor valget mellom å la kvantum ese ut, eller tvinges inn i en ny kvantumsregulering som siste utvei for å holde den statistisk registrerte kredittilførsel innenfor de opprinnelige rammer.

Liberalisering av valutareguleringen

Reguleringen av utgående kapitalbevegelser mykes opp. Dette følger som en naturlig konsekvens av at Norge nå for alvor har blitt kapitaleksportør. En viktig oppgave i denne forbindelse har vært å få til en mer aktiv kapitaleksport. Til nå har kapitaleksporten stort sett tatt form av økning i Norges Banks internasjonale reserver. Selv om det kan argumenteres for at Norge trenger relativt større reserver enn mange andre land på grunn av avhengigheten av oljeinntektene, ser det endelig ut til å være akseptert at reservene i dag er så store at alternative plasseringsformer må overveies.

Og selv om norske bedrifter øker sine utenlandsengasjementer sterkt i forhold til dagens nivå, er det vanskelig å tenke seg direkte investeringer i utlandet fra norsk næringsliv på mer enn anslagsvis 1 milliard kroner årlig i de nærmeste årene. Ved etableringer ute vil en del av kapitalinnsatsen (spesielt lånekapitalen) ikke nødvendigvis komme fra Norge. Hovedtyngden av kapitaleksporten må derfor skje i andre former enn gjennom direkte investeringer.

Det signaliseres i Nasjonalbudsjettet at det vil bli vurdert å plassere en del av valutareservene gjennom norske banker, dersom de tilbyr «konkurransedyktige vilkår». Valutainnlendinger skal kunne kjøpe utenlandske obligasjoner innenfor en beløpsgrense for den enkelte investor.

Det vil videre bli åpnet adgang for norske banker og forsikringsselskaper til å yte lån i norske kroner til utlendinger innenfor en ramme. Dette innebærer en ytterligere internasjonalisering av den norske kronen, noe som neppe er betenkelig med den valutariske handlefrihet Norge har i dag. Det neste skritt bør bli at førsteklasses utenlandske bedrifter får adgang til det norske obligasjonsmarkedet.

Meget godt arbeidsmarked for sosialøkonomer

Arbeidsmarkedet for nyutdannede sosialøkonomer er meget godt. Dette er avdekket i en nylig gjennomført spørreundersøkelse utført blant kullene som ble uteksaminert i tidsrommet vår 81 – høst 83. Av 96 kandidater var kun en i ikke-relevant arbeid og en arbeidsledig 6 måneder etter eksamen.

I gjennomsnitt hadde kandidatene arbeid 4,8 uker etter eksamen, 2,2 uker for de med laud.

88% av de spurte ville ha mer EDB i studiet. Av andre ønsker var mer anvendt økonomi og mindre teoretisk statistikk fremtredende.

AV
RUNAR STRANDSKOGEN*

Arbeidsmarkedsundersøkelsen er gjennomført i samarbeid med vit.ass. Knut N. Kjær ved Sosialøkonomisk institutt og Norske Sosialøkonomers Forening. Samtlige kandidater fra kullene vår 81 – høst 83 har fått tilsendt spørreskjema. Av 112 utsendte skjemaer har vi mottatt 96 svar. Dette gir en svarprosent på 85,7, som tilsvarer det NAVF får på sine årlige undersøkelser.

Hensikten med undersøkelsen var å innhente informasjon om hvordan arbeidsmarkedssituasjonen har vært for de siste kullene, deriblant hvordan utdanninger passet til stillinger, og hvilke endringer kandidatene kunne ønske i studiet på bakgrunn av sine yrkeserfaringer.

Hovedkarakterene til kandidatene fordelte seg med 58,3% laud, 34,4% i intervallet 2,76–2,95 og 7,3% i intervallet 2,96–3,15. Videre hadde 20% bedriftsøkonomi, 28% internasjonal økonomi, 21% makroøkonomisk planlegging, 11% økonomiske systemer og 19% økonometri som valgfag.

Av faktorer utover utdanningen som kan ha hatt betydning for kandidatenes muligheter på arbeidsmarkedet, hadde 68% relevant praksis, hvorav 12% hadde 0–3 måneder, 46% 3–18 måneder og 10% over 18 måneder. 23% hadde relevant tilleggsutdanning, hvorav 6% 2 år eller mer.

Blant kandidatene var 16,7% kvinner. Denne kvinneandelen ligger godt i underkant av hva som er tilfelle blant studentene i dag. Dette skulle tilsi at en med tiden får en større andel kvinnelige sosialøkonomer.

På spørsmålet: «Hvordan mener du arbeidsmarkedssituasjonen for nyutdannede sosialøkonomer er *i dag?*», svarte 83% godt, 16% middels og 1% dårlig.

Kandidatene kan inndeles i 3 grupper (6 måneder etter eksamen).

Gruppe 1: De som søkte og fikk relevant arbeid.
Gruppe 2: De som ikke søkte arbeid.
Gruppe 3: De som søkte og ikke fikk relevant arbeid.

Kandidatene fordelte seg med 89% i gruppe 1, 9% i gruppe 2 og 2% i gruppe 3. (Tabell 1.) Gruppe 3 består av 2 personer. Begge er menn, og begge hadde hovedkarakter i intervallet 2,96–3,15. Ingen av dem hadde relevant tilleggsutdanning, men en hadde relevant praksis. Begge var ved eksamen godt over gjennomsnittsalderen for nyutdannede sosialøkonomer. En var arbeidsledig og en var i ikke-relevant arbeid 6 måneder etter eksamen.

Hovedkarakterens betydning

Undersøkelsen viser stor forskjell mellom laudkandidatene og haudkandidatene med hensyn til situasjon på arbeidsmarkedet.

Tabell 1. ***Hovedbeskjeftigelse 6 måneder etter eksamen.***

	Antall	i %
Fast arbeid	71	74,0
Midlertidig arbeid	12	12,5
Venter på ansettelse	2	2,1
Verneplikt	8	8,3
Utenlandsreise	1	1,0
Ikke-relevant arbeid	1	1,0
Arbeidsledig	1	1,0
Sum	96	99,9

Tabell 2.
Spørsmål: ***Hvordan syntes du det var å få arbeid i samsvar med utdanningen?***
Svarene inndelt etter hovedkarakter. (i %).

Svar	Laud	2,76-2,95	2,96-3,15	Alle
Lett	90,0	42,9	20,0	69,9
Middels	10,0	57,1	40,0	27,7
Vanskelig	–	–	40,0	2,4
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabell 3.
Spørsmål: ***Hvor lang tid tok det før du fikk arbeid?***
Svarene inndelt etter hovedkarakter. (i %).

Svar	Laud	2,76-2,95	2,96-3,15	alle
Hadde arbeid før eksamen	16,7	3,6	–	11,1
0-4 uker	75,0	21,4	40,0	54,3
5-12 uker	8,3	46,4	40,0	23,5
13-26 uker	–	28,6	20,0	11,1
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

* *Runar Strandskogen er student ved Sosialøkonomsk institutt, Universitetet i Oslo.*

Tabell 4.
Spørsmål: ***Antall forsøk for å få arbeid. Svarene inndelt etter hovedkarakter. (i %).***

Svar	Laud	2,76-2,95	2,96-3,15	Alle
1-3 forsøk	61,8	14,3	20,0	41,7
4-10 forsøk	32,4	52,4	–	36,7
11-20 forsøk	5,9	23,8	60,0	16,7
Over 20 forsøk	–	9,5	20,0	5,0
Sum	100,1	100,0	100,0	100,1

Tabell 5.
Spørsmål: ***Hvordan passer sos.øk. utdannelsen til din første stilling? Svarene inndelt etter hovedkarakter. (i %).***

Svar	Laud	2,76-2,95	2,96-3-15	Alle
Godt	83,0	46,4	40,0	68,1
Middels	15,0	50,0	60,0	29,5
Dårlig	2,0	3,6	–	2,4
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

Blant laudkandidatene mente 90% at det var lett å skaffe seg arbeid, 92% hadde arbeid innen 4 uker og 62% nyttet 3 eller færre forsøk på å skaffe seg arbeid. Tilsvarende tall for haudkandidatene var 39%, 27% og 15%. (Tabellene 2–4.)

83% av kandidatene med laud mente at utdannelsen passet godt til den første stillingen, mot 45% av haudkandidatene. Kun 2% av alle kandidatene svarte at utdannelsen passet dårlig. (Tabell 5.) 12% mente at en annen utdanning kunne passet bedre til sin første stilling. Blant disse mente de fleste at siviløkonom-studiet ville passet bedre enn sosialøkonomi.

Kandidatene med relevant praksis hadde det gjennomgående lettere for å skaffe seg arbeid enn kandidatene uten (tabell 6). Men samtidig må en ta i betraktning en klar sammenheng mellom relevant praksis og hovedkarakter. De med laud hadde gjennomgående mer relevant praksis enn de med haud. Inndeler en kandidatene både etter relevant praksis og hovedkarakter får en at 91% av de med laud og praksis mente det var lett å få arbeid, mot 86% av de med laud og ingen praksis. 50% av de med haud og praksis mente det var lett å få arbeid, mot 31% av de med haud og ingen praksis. (Tabell 7.) Dette indikerer

Tabell 6.
Spørsmål: ***Hvordan syntes du det var å få arbeid i samsvar med utdanningen? Svarene inndelt etter relevant praksis. (i %).***

Svar	Ingen	0-3 mnd.	3-18 mnd.	Over 18 mnd.
Lett	47,8	72,7	82,1	66,7
Middels	47,8	23,3	17,9	22,2
Vanskelig	4,3	–	–	11,1
Sum	99,9	100,0	100,0	100,0

Tabell 7.
Spørsmål: ***Hvordan syntes du det var å få arbeid i samsvar med utdanningen? Svarene inndelt etter hovedkarakter og relevant praksis. (i %).***

	Laud og praksis	Laud og ingen praksis	Haud og praksis	Haud og ingen praksis
Lett	90,7	85,7	50,0	31,3
Middels	9,3	14,3	43,8	62,5
Vanskelig	–	–	6,3	6,3
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabell 8
Spørsmål: ***Hvordan syntes du det var å få arbeid i samsvar med utdanningen? Svarene inndelt etter valgfag. (i %).***

	Bed. øk.	Int. øk.	Makro. plan.	Øk. syst.	Økonometri
Lett	52,9	65,2	77,8	50,0	93,8
Middels	41,2	30,4	22,8	50,0	6,3
Vanskelig	5,9	4,3	–	–	–
Sum	100,0	99,9	100,0	100,0	100,1

Tabell 9.
Spørsmål: ***I hvilken næring fikk du din første stilling, og i hvilken næring ville du helst hatt stillingen? (i %).***

Svar	Fikk arbeid	Ville helst hatt arbeid
Privat	15,9	24,8
Bank/forsikring	7,3	16,0
Næringsorganisasjon	4,9	4,4
Annet privat	3,7	4,4
Fylke/kommune	2,4	3,2
Grunn- eller videregående skole	–	1,6
Annet fylke/kommune	2,4	1,6
Stat	81,7	72,1
Forskning/høyskole	11,0	17,2
Departement	30,5	32,4
Annet statlig	40,2	22,5

Tabell 10.
Spørsmål: ***Hva er din oppfatning om vektleggingen av de forskjellige emner i studiet:***

	For lite	Passe	For mye	
Makroøkonomi	16,1	78,5	5,4	100,0
Mikroøkonomi	15,1	77,4	7,5	100,0
Teoretisk statistikk	3,2	55,3	42,5	100,0
Anvendt statistikk	30,4	59,8	9,8	100,0
EDB	87,9	12,1	–	100,0
Penge og finanslære	25,0	71,7	3,3	100,0
Anvendt økonomi	66,3	31,5	2,2	100,0

Fortsettelse side 13.

The Heritage of Leif Johansen

Planning: Theory and Practice

The authors use Leif Johansen's concepts and ideas to characterize and compare the Norwegian and Hungarian systems of economic planning. Along some dimensions Hungarian planning is more centralized than Norwegian, but Hungarian planning is moving towards more decentralization. The authors claim that planning in Norway gives primacy to the supply side contrary to the practice in other capitalist countries. To the authors it is «of the utmost importance how the emergence of a plan-bureaucracy can be mitigated». Norwegian planning practicies give some ideas for the resolution of this problem, and also provide a strong empirical case for the advantages of decentralization in planning. Throughout the article the importance of Leif Johansen's work on the economics of planning is stressed.

A. BRODY – K. FARKAS – I. MAJOR

In the bleak December of 1982 unanticipated death drained the full scientific powers of Leif Johansen, one of the very few economists, who spoke a language well understood and listened to in the West and the East alike. He has been as familiar with Marx as with Walras, with Keynes as with Kalecki, Dantzig and Kantorovitsch, Kornai and Malinvaud. He had friends, adherents and admirers in every economic school and will have followers just as well.

We, restless Hungarian economists, felt particularly attracted by his searching and inquisitive mind, dredging up all the economic theories and methodologies of the globe to find new armoury for the great tasks set by our epoch, forging up-to-date and suitable tools of planning.

There is tremendously much to learn here and it is our luck that beside his personal pedagogical and didactical influence, his lectures, his painstaking and gentle scientific organizational work and the eminently instructive Norwegian planning practice he also endowed us with his Magnum Opus, the two volumes of his thoughts and reasoning about the possibilities and limits of planning.[1])

We will endeavour to describe here – in theoretical terms, but also by drawing parallels to the Norwegian planning practice – how and in what directions he influenced and influences our thinking, and – directly or implicitly – the theory and practice of the Hungarian planned economy, and we will try to stress those main problems, where – perhaps also because we deem further economic reforms necessary – we turn to his writings for advice, consultation and guidance.

The deep influence of Leif Johansen rests first of all on his unimpaired sense of reality, his incorruptible integrity. Every economic school and theory he ransacked for the relevant, the germane and useful. He was fully aware from the outset that «market», and «planning», «automatic control» and «conscious intervention» propose a too facile and superficial dichotomy.

He rejected the antagonistic contradistinctions of «teleology» and «spontaneity», «order» and «chaos», «efficiency» and «bureaucracy» because the entire economic history of his century brought ample testimony of the étatist drive toward interference, without being able to liquidate the market. Even the most consistent and reckless central allocation, strictly in kind – whether inspected in the macroeconomic relations of capitalist or socialist war-economies, or in the microeconomic relations of American, English, German or Soviet war-, P.O.W. – forced labor – or internment camps – necessarily and in each and every case brought forward its «markets»: barters, substitutions, enterprises and its fully blooming interest motivated underworld, without which even the most rationally planned allocational system would have remained practically unfeasible. And similarly the totally free and unfettered market systems were unable to survive and function without plans, anticipations, expectations, forecasts, or not to mince words: without activities rationally planned and purposefully enacted. Each and every market, even the most perfect free competition, be it modeled after classroom texts and having an infinity of negligible agents, will create its own authorities, petty monarchs or ruthless despots, whose frown is judgement, and without whom – be it the pater familias of tillers, the leader of the gang, the godfather of the maffia or the general manager of the concern – the market would remain a thoroughly unfeasible and inefficient place.[2])

The utopian illusions of the 19.th century, about the basic «simplicity» of the process of reproduction, its «transparent» relations, only «fogged» because of the «money-veil», and, once unveiled, rational and sunny, where our everyday problems can be solved by common sense. This simplification turned out to be not only a fantasy but also a very dangerous fallacy.

[1]) Lectures on Macroeconomic Planning. I–II. North-Holland Publishing Co. Amsterdam – New-York – Oxford. 1977 and 1978.

[2]) Already Schumpeter /and later Galbraith/ stressed: the behaviour of the participants in a market can not be explained fully by the theories about the market. A wider set of legal etc. rules applies.

Therefore Leif Johansen started from the simple observation, that contemporary systems, whether governed by the supremacy of «markets» or by «plans» are inefficient, because they operate with obvious, and in principle unavoidable, human and material waste. The main problem is, whether we can prove the existence or possibility of a better organization or a better methodology. He did not believe in Utopias, and therefore dedicated his life to purposeful, useful, feasible, progressive methodological enquiries. He realized that in actual life we do find neither pure «command economies», devoid of commodity and monetary relations, nor pure «market economies»; there are no totally centralized or totally decentralized systems.

Centralization and decentralization

In his lectures on planning he convincingly demonstrated: the degree of centralization of an economy can not be determined along a single dimension. According to his view at least four – though not entirely independent – dimensions merit investigation.

The first is the role of the *central preferences* in the economy. If a planning authority exists in a country it will try to vindicate its own preferences. In this respect, then, an economy is the more centralized the broader the domain encompassed by the preferences of the central planning authority, the more economic processes are influenced by it to assert its aspirations. We could rephrase this perhaps in the following manner: the more centralized an economy, the more «paternalistic» the relation of the center to the lower levels, that is, the more prerogatives are taken by the central planner, who behaves as if he would know better and represent better the interests of the enterprises and of the population than the lower levels, or the affected strata themselves.

A second important measure of centralization is given by the *specification or detail* of the plans, and their *content.* In this respect the coverage of the economic activities and the amount and assortment of information contained in the plans is decisive. If the links among central and enterprise plans are complete or strong this will always indicate severe centralization.

The predominant *direction* of the *information* flows and the *schedule* of plan preparation are also distinguishing features of centralization. In Leif Johansen's opinion a centralized economy will be characterized by the preponderance or exclusiveness of the vertical information flows, furthermore by the fact that both the information sent from the center to the lower levels and the upward information streams are very detailed. In a decentralized economy horizontal information flows will be the most prevalent. Here exchange of information among enterprises will have a more important role than communication with the center.

Perhaps the most important aspect in assessing the degree of centralization is the *allocation* of the *power* to *decide.* Leif Johansen remarked that the early theory connected centralization unequivocally with the determining role of state ownership, while decentralization was considered resulting from the supremacy of private ownership. Nevertheless it became clear that both centralization and decentralization are compatible with either form of ownership, though the combination of private ownership with centralized decision making is less frequent. This latter combination is the most successfully and most closely approximated – in spite of the crisis of the last years – by the Scandinavian countries.[3])

According to this dimension, then, the degree of centralization depends on the actual allocation of discretionary power among the various levels of the economy, and on the means and ways the center has at its disposal to influence the decisions taken at the lower levels.

If we accept the typology developed here, then we can theoretically enumerate $2^4 = 16$ different types of feasible economic planning and control systems. But already Leif Johansen fully apprised: some of the criteria enumerated above stand in close correlation, therefore the number of real possibilities will be somewhat less.

If we consider these four most important characteristics, then we may designate a totally centralized system as CCCC and a fully decentralized one as DDDD, and may even use for transitory characteristics a combination of C /centralized/ and D /decentralized/.

It may be interesting, though somewhat daring to apply Leif Johansen's typology to actual economies. Attempting to characterize the Norwegian and the Hungarian economy, we found, that while the Norwegian planning may be perhaps identified by a CDDD combination, the Hungarian system is cleary in a state of a transitory typology. Though the dominating role of central preferences will yield a C here also on the first digit, according to the content of the plans the Hungarian system is neither pure C, nor D. This intermediate state we designate by C→D. The same can be claimed for the third criterion, the schedule of plan preparation; here too we have C→D. Finally, according to the allocation of power to decide, again C will be valid. Taken as a whole, the Hungarian planning system could be described formally as C C→D C→D C. And just because the Hungarian economy is characterized by such a «transitory» combination – where of course the transition is not a matter of weeks or months, but the declared aim of a longer period – it is extremely important to acknowledge very clearly the trend and direction of this transition. It is therefore not by chance or whim that the Norwegian economy and planning practice became so significant to Hungary and its peculiarities and particular solutions are studied with such much attention.

And here another important distinguishing mark has to be emphasized. Among all the known historical examples this is the very planning practice which derived its methodology and practical know-how more directly from new scientific insights. In contrast to the practice of the socialist countries, where the methodology was bequeathed by the bureaucratic solutions of war-economies and is now only very reluctantly yielding to theory or to science, in Norway the planning practice developed in closer cooperation with scientific reasoning, supported perhaps also by the pioneering work of R. Frisch and his pupils, among them particularly Leif Johansen. Well trained academic economists entered key administrative positions and decisions were made with reference to economic theory.

---

[3]) We understand: Scandinavian citizen may feel differently about the essence or success of their own solutions. We may err in judging their system – but even our possible error indicates the reason we are so deceply interested in Scandinavian planning. It offers more democratic and viable ways of economic planning.

Planning in Norway

Already in the very early days – in 1952 – a planning model, based on input-output tabulations, was set up and several, albeit experimental, computations were performed. The typical questions asked were: how is production and import affected by a certain increase in consumption or investment or export? This model was later also utilized to show all the indirect effects /by dint of the Leontief-inverse/ during the plan preparation.

With the fast development of planning techniques – due partly to the fast development of computers – today a well functioning system of models serves central planning in Norway. The most important flows /in value terms and in kind/ are incorporated in the model MODIS-IV, while tax problems are envisaged by the model SKATT, credit and private investment is scrutinized by KRØSUS.

Beside the central MODIS models, utilized in yearly and fouryearly planning, and the complementary models whose connection with the central model becomes more and more interdependent, the Ministry of Finance employs, for longer range purposes, also a growth model forecasting the development in all the sectors of the economy. The original, so called MSG /Multi-Sectoral-Growth/ model has been transformed according to the special purposes of planning by its engineer, Leif Johansen and its theoretical foundation has been elucidated in detail already in 1960.[4])

The prominent role of the central models requires and induces strong central direction and, indeed, the Norwegian economy is directed, since the second world war, continuously by a strong central /governmental/ interference. The explanation of and warranty for this continuity lies in a political continuity: since the war – except for a period 1965–1973 – it has been the governing labour party which secured the integrity of purpose up to the Autumn of 1981.[5])

Labour government, again, has been secured, to a great extent, by the trade unions also participating in actual decision making. The central aim of the economic policy of the labour governments has been – after the successful implementation of the post-war recovery programme – the establishment of a welfare state. Here we have to stress: it is not maximal growth but trade union aims: full employment, social care and abolition of privileges which is the driving force of economic policy.

To operate such a planning system, a sizable local and central apparatus is required though its share in employment remained still under western standards. Also the budget – with its severe taxation, reallocating about 40 to 50 per cent of net national income –, must carry the load of welfare programs, development programs, various subsidies /available also for needy private enterprises/ transfers, etc. and must direct a fairly broad network of national banks and enterprises.

This increasing role of administration occupied a central position from the outset among Leif Johansen's worries and enquiries.[6]) His advice, well worth considering, has been: the participation of the state and government in economic processes and matters can not be judged in itself, it is neither «good» nor «bad», but the growing participation can become dangerous and disadvantageous if this influence ceases to be controlled by the society.

The Norwegian government has during its postwar development exploited many of the forms of economic interference to implement the targets sanctioned by the parliament, be it direct intervention and planning or monetary and fiscal policy, wage or price control. The importance and form of all these means and ways naturally changed during the period inspected. After the second world war central guidance was dominant. Nevertheless, already during the advance of this program more market-compatible forms of control emerged.[7]) Yet the basic form of decisions remained planning, with more and more sophisticated methodology and becoming ever more tightly institutionalized.

The logic of planning in Norway is based on the primacy of regulating the *supply side,* contrary to most of the developed capitalist states, where during this period policy focused mainly on demand management. It is not a contradiction that income taxation in Norway happens to be internationally one of the most progressive and harsh – this entails also a firm control of consumer demand – because it is exactly by swallowing so avidly a great part of incomes that the government secures the funds necessary to influence the supply side – by central investment projects and government purchases, by welfare programs and services, by credit control and subsidies – and is enabled to switch and lead demand just as well.[8]) It is the drive to influence the supply side mirrored in the operational setup of central planning and also in the choice and selection of the planning models.

In considering the progress made by the planning authorities it is worth mentioning: the establishment of a separate central planning unit has been avoided, perhaps to exclude the possibility of an isolated bureaucratic organization which, being in the center of economic power, would be always tempted to out itself free from the government.

Still the plan of 1946 had been prepared centrally in one of the departments of the Ministry of Finance. But from the next year onward the planning work itself became also decentralized and turned into a routine task in which every ministry participated, the Ministry of Finance being responsible for coordination and consistency.

The central planning model requires about 2000 exogenous variables, prepared by those very institutions – mainly the planning departments of the various ministries – which were responsible for planning itself in the fifties.

This decentralized method of plan preparation is considered important and useful in Norway for a variety of reasons. Firstly planning profited from the broad basis of well trained and expert economists, working in various governmental branches – mostly pupils of Ragnar Frisch

[4]) A Multi-Sectoral Study of Economic Growth. North Holland Publishing Co. Amsterdam – New-York – Oxford. 1960.

[5]) It is important to note: the whole planning procedure /models *and* institutions/ has been accepted also by non-labour governments just as well.

[6]) Public Economics. North-Holland Publishing Co. Amsterdam – New-York – Oxford. 1965.

[7]) Alice Bourneuf: «Norway: the planned revival.» Harvard University Press. Cambridge, 1958.

[8]) The last years then brought several strict, though temporary, coercive measures also on the demand side: in 1979/80 a price and wage freeze and in 1981 a new price stop became the order of the day.

– critical enough to secure a firm mutual check yet thinking on the same wavelength and so able to ensure smooth cooperation. Secondly, with the very fact of participation the commitment of the executive branches gained in sincerity. The participants felt obliged to facilitate the implementation of the plans and budgets so prepared – though the center never declared such an anticipation or insisted on such responsibilities. Though generally the parliament does not discuss variants of the plan, yet both long run plans and yearly budgets are habitually prepared in several variants.

The process of planning and the attitude of planners

It is of the utmost importance for us how the emergence of a plan-bureaucracy can be mitigated. In Norway plan preparation starts with a circular of the Ministry of Finance, drafting the outlines of economic policy and enunciating general principles. The participating institutions and ministries formulate their proposals and the best available new estimates for the exogeneous variables. The great number of the latter variables yields a considerable freedom for the central economic institutions and for the government itself, to assert certain political aims through the seemingly neutral plan methodology and, at the same time, establishes the basis of «plan-bargains» which accompany the planning process from beginning to end. Those «exogeneous» variables of the central plan, namely, are manifestly very «endogeneous» parameters of the branch of industry or stratum of society, affected by it, and therefore each and every branch or stratum in question endeavours to influence and delimit the freedom of the central planner in its own interest.

The planning control, emphasizing strong central and supply aspects has, in last instance, not only definite advantages but – and we have to see this very clearly – entails disadvantages too. One of its basic merits – as against state interference into demand management – is the supremacy of the long run aims, of the general and potent development concepts above and before the short run problems of adaptation – often of a fire-fighting sort. Another advantage can be found in the coordination of particular interests and the search for acceptable compromises carrying some measure of consensus with the society at large. Within this, for instance, it can effectively curtail the influence of the free market, in order to reduce unequality and unjustice caused by its unfettered operation.

Its disadvantages, then, come to expression in the proliferation of bureaucracy and a certain tendency of the institutions to present their own, particular and narrow interests as common and general causes. If the experts can get away with it, they will shun or minimize public supervision.

This again necessarily influences the attitude of planners. From the character of the process of plan preparation, its gradual and approximating sequence, a distinct behaviour follows in not representing too clearly, not «giving away» one's motivation. Both participants in the plan-bargain are cautious and reserved, both know: their partner will not accept their first offer, and therefore this offer must contain from the outset a considerable safety-margin. During the more or less lengthy haggling a certain part of these «hidden reserves» will be released, but seldom all of them. Writing about the increasing tendency of bargaining Leif Johansen brings up a welter of illustrations[9]) of the Norwegian society as it is enmeshed in a network of bargains – and not only in the planning context. He points out how this bargaining works against the efficiency in problem solving. It is not by chance and clearly reveals the bargaining character of the planning process that in the terminology of Norwegian planning the term «coordination» occupies such a central position.

The planning documents, born in the process of coordination, are finally published and thus these «services» are exploited by various political and social groupings /trade unions, corporations of entrepreneurs, certain professional or occupational organizations etc./ in further bargaining about their relative positions. But, alas, their utilization can be easily restricted or restrained by the Ministry of Finances, either by more subtle methods / for instance by controlling the amount and detail of information made available to certain addresses/ or by an open denial of information.

As the quoted enquiry of Leif Johansen warns: one can not avoid a certain amount of bureaucratic bias – but the selfseeking activity of bureaucracy can be restricted and constrained by insisting upon and securing publicity and the free flow of planning information. It is most probable that real democracy in planning can be protected only by further decentralization of the decision making process.[10]) The institutional and informational structures required to safeguard democracy in the planning process attracted much of Leif Johansen's interests in his latter years. Yet, before entering the territory of conjectures about the direction of his planned research activities – lamentably unfinished to the detriment of all planners – it is proper to attempt a certain summary and confrontation of the two systems of planning.

Planning and planning

It is not easy to compare the relative efficiency of the Norwegian and the Hungarian planning system, and parallel enquiries into the performance of the two systems are much needed. Yet, to our luck a very important part of this research has been performed by Leif Johansen himself[11]) and we are able to match his findings with complementary information published by two Hungarian scholars.[12]) In both countries the reliability of central plans has been assessed against the actual performance of the respective economies. Based partly on these data the following tabulation could be set up:

---

[9]) The Bargaining Society and the Inefficiency of Bargaining. Kyklos. Vol. 32. No. 3. Hungarian translation by K. Farkas: Gazdaság, 1981. No. 4.

[10]) Whether this implies institutional decentralization or just increasing the number of participants in the planning process remains an open question for the time being.

[11]) Leif Johansen – Tor Hersoug: Optimal use of forecasts in economic policy decisions. SØI reprint series No. 142. Oslo, 1975.

[12]) Gács J. – Lackó M.: A népgazdasági szintü tervezési magatartás vizsgálata. /Enquiry into the planning behaviour on an economywide scale./ Közgazdasági Szemle, Vol. 21. No. 3. p. 257–274.

The average yearly growth rate in per cent
/«plan» refers always to the valid mid-range plan/

	Hungary National Income			Norway/Gross Domestic Product	
	Planned	Factual		Planned	Factural
1957–60	4,2	7,1	1958–61	3,0	5,1
1961–65	6,3	4,5	1962–65	4,0	
1966–70	4,1	6,8	1966–69	4,6	4,4
1971–75	5,6	6,2	1970–73	4,5	4,5
1976–80	5,4–5,7	3,2	1974–77	4,6	4,6
			1978–81	5,8	3,0

Already a cursory inspection of the data shows: our much more centralized planning system did not construct necessarily more reliable, more realistic plans – the deviation of actual from planned growth is almost persistently greater in Hungary than in Norway, whether computed by the coefficient of dispersion or by the average of relative errors.

We have here a very strong practical refutation of an argument – already contested theoretically fairly vividly in Hungary, though still considered valid in most of the socialist countries – maintaining: decentralization «endangers» planning and the orderly fulfilment of plans. This argument also claimed that planning discipline can be secured only with the most strict and hierarchical flow of information and directives. In all probability the exact opposite may be true in actual reality: the value of a more finely tuned planning can be enhanced only by vigorous decentralization, flexible coordination and cooperation, and ample horizontal information, all this again improving not only the realism of the plans themselves, but also the quality of the work performed according to the plans.

This insight – perhaps one among the most important ones, shaping the recent and future Hungarian economic reforms – were brought home to us by Leif Johansen's theoretical work and by the Norwegian planning, resting again, partly, on the theoretical accomplishments of Leif Johansen.

Though his early death deprived us from a dear colleague who always looked for the main lines to follow up with research, and we can not ask him any more for advice, we still may speculate about his intentions for the future. His oeuvre in spite of its broad coverage, remained unfinished. We do not know exactly how the third volume, promised in the already quoted «Lectures on Macroeconomic Planning» would have carried onward. According to his original blueprint this volume should have been consecrated to the question of planning and producing *structures*, to an enquiry into *structural problems*. We do not know, how much material already exists for this much awaited third volume and whether it will be ever possible to reconstruct, finish and publish it, in keeping with his original promise.

Anyhow: his known and much appreciated work, in the last chapter of the second volume delved into a specific kind of decentralization, required to counterbalance the insecurity, randomness, vagueness of economic information, always permeating the whole of planning. This problem leads with natural ease to those problems which he put aside for analysis to the third volume: how economic and planning structures can be made resistant against the vagaries of life. The question of homeostasis was posed, and – in last instance – efficiency in real life, survival, be it by inbuilt redundancy, self-correcting and learning mechanisms or other structural means to fight the chance character of events and our insufficient theoretical and practical knowledge.

We believe, he came very close to a central idea, now also gaining advocates in Hungary, though not yet properly developed in an economic and planning context. Nevertheless the newest abstract system-theoretical investigations /whose main domain, for the time being resides in applied mathematics of interrelated computing systems/ seem to corroborate that the non-hierarchical, so called «cooperative systems» stay a better chance of survival and do operate in a more efficient manner. In such a cooperative system there is no rigid center, or rather, it builds its own and changing rules and temporary decision centers according to the tasks, as they emerge.[13]) To fill out this system-theoretic skeleton of a concept with the flesh and blood of economic and political reality seems to be a rewarding endeavour – and we believe it may proceed very much along the lines Leif Johansen himself has been working during his fruitful, inspiring and influential scholarly years.

Whatever the only guessed content of a hoped for third volume and notwithstanding whether it ever can be printed: the already published substantial work and the decades of Norwegian planning render ample material for learning and forging further ahead.

[13]) See f.i. T. Vámos: Kooperativ rendszerek, uj fejlődési távlatok. / Cooperative systems, new vistas for progress./ Valóság, 1983. No. 4. also «Cooperative Systems» 275th Anniversary Conference of the Prague University. Prague 1982. June./

KONTINGENTEN

Kontingenten for 2. halvår 1984 for de av våre medlemmer som betaler via bank forfalt til betaling 1. september. Det er fortsatt noen som ikke har betalt, og vi ber disse innbetale kontingentrestansen snarest.

De av våre fagforeningsmedlemmer som betaler kontingent via bank og skal ha denne fratrukket ved ligning benytter kvittering merket «fagforeningskontingent» som legitimasjon for fradragsbeløpet overfor arbeidsgiver. Dette må skje innen 15. desember, og arbeidsgiveren vil da føre beløpet opp på Lønns- og trekkoppgaven.

Kalkulasjonsrente, petroleumsskatter og utvinningsgrad av olje- og gassreservoarer

Hvordan bør petroleumsskattene korrigere for at oljeselskapene bruker en kalkulasjonsrente som avviker fra den samfunnsøkonomiske?

Formålet med denne artikkelen av Arild N. Nystad er å vise hvilken betydning kalkulasjonsrenten og petroleumsskattene har for utvinningsgraden av olje- (eller gass-) reservoarer.

Produsentens valg av utbyggingsmåte bestemmes av forholdet mellom prisene på faktorinnsats og petroleum. Det norske petroleumsskattesystemet vrir dette prisforholdet på en måte som reduserer utvinningsgraden. Denne vridningen kommer i tillegg til den vridning som oppstår ved at produsenten benytter en kalkulasjonsrente som er høyere enn den samfunnsøkonomiske kalkulasjonsrenten.

Ved hjelp av en enkel to-periode modell for utvinning av petroleum viser forfatteren at den samfunnsøkonomiske verdi blir størst under et skattesystem som kompenserer for avviket i kalkulasjonsrenten ved at staten bærer en større del av kostnadene enn den mottar av inntektene.

AV
ARILD N. NYSTAD

1. Innledning

Vi studerer i denne artikkelen avkastningskrav ved oljeutvinning og utformingen av petroleumsskatter. Vi stiller spørsmålet hvorledes petroleumsskattene bør korrigere for det faktum at oljeselskapene benytter en kalkulasjonsrente som avviker fra den samfunnsøkonomiske.

Bakgrunnen for vår interesse er at utvinningsgraden av olje- og gassreservoarer påvirkes av økonomiske faktorer. Kalkulasjonsrenten og petroleumsskattene spiller her en viktig rolle.

2. Økonomisk tilpasning

La oss se på en forenklet to-periodemodell for utvinning av petroleum. Kapitalkostnadene kommer i periode 1, mens utvinning og dermed inntektene kommer i periode 2. Se Figur 1.

Vi antar at utvunnet mengde petroleum er en konkav funksjon av faktorinnsats. Begrunnelsen for denne antakelsen er følgende. La oss betrakte antall plattformer som faktorinnsats. Sammenhengen mellom utvinningsgraden av et petroleumsreservoar og antall plattformer varierer fra reservoar til reservoar. Hvor stor del av et reservoar som kan dreneres fra en plattform, avhenger av reservoardybden, graden av inhomogenitet i geologiske og reservoartekniske parametre, mulighet for kommunikasjon over større distanser, m.m. I praksis vil det imidlertid være slik at de teknisk utvinnbare reservene øker med antall plattformer. Økningstakten er imidlertid avtagende. Se figur 2.

Figur 1. *Faktorinnsats og petroleumsproduksjon i en to-periodemodell.*

Jeg har mottatt nyttige kommentarer fra Geir B. Asheim, Sjur D. Flåm, Lars Thorlund-Petersen og Jostein Aarrestad, samt en referee. De vanlige reservasjoner m.h.t. mangler og feil gjelder.

Figur 2. *Ressursuttaket.*

Vi definerer følgende variable:

E = Faktorinnsats
Q = F(E) = utvunnet mengde petroleum (ressursuttak) hvor F'(E)>0; F''(E)<0
W = Pris på faktorinnsats
P = Pris på petroleum
r_b = Bedriftens kalkulasjonsrente
r_s = Samfunnets kalkulasjonsrente

Arild N. Nystad er utdannet sivilingeniør med hovedfag i kontrollteori fra Norges Tekniske Høgskole i 1972, Diplôme d'Ingénieur fra Centre d'Etudes Supérieures d'Economie Pétrolière ved Institut Francais du Pétrole i 1976, samt et stipendopphold for studier av bedrifts- og sosialøkonomi ved Hochschule St. Gallen. Han har arbeidet som forsker ved Institutt for Kontinentalsokkelundersøkelser i Trondheim og arbeider for tiden som forskningssjef ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen Viktigste arbeidsfelt: Makroøkonomiske modeller og kontrollteori, prosjekt- og ressursøkonomi i forbindelse med utnytting av petroleumsreservoarer.

Vi ser først bort fra skatter. Bedriften ønsker en tilpasning slik at nåverdien maksimeres:

$$\underset{E}{\text{maks}} \left\{ -W \bullet E + \frac{P \bullet F(E)}{1 + r_b} \right\} \qquad (1)$$

1. ordens betingelse gir:

$$F'(E) = \frac{W}{P}(1 + r_b) \quad \text{eller} \quad PF'(E)\frac{1}{1+r_b} = W \qquad (2)$$

Figur 3 viser tilpasningen ved en bedriftsøkonomisk (punkt A) og samfunnsøkonomisk (punkt B) kalkulasjonsrente. Vi antar at den bedriftsøkonomiske kalkulasjonsrente er høyere enn den samfunnsøkonomiske, dvs. $r_b > r_s$.

Figur 3. *Økonomisk tilpasning.*

Figuren illustrerer at bedriften tilpasser seg med lavere faktorinnsats ved den bedriftsøkonomiske kalkulasjonsrente enn den ville ha gjort ved bruk av en samfunnsøkonomisk kalkulasjonsrente. Dette innebærer et samfunnsøkonomisk tap. Jo større avviket mellom kalkulasjonsrentene er, jo større er tapet.

Vi har med andre ord at:

$$\frac{\partial Q}{\partial r} < 0$$

For øvrig bemerkes at såvel *forventningen* om *fremtidig prisutvikling* som forutsetningen om *kostnadsutviklingen* påvirker utbyggingsstrategien og dermed utvinningsgraden. Ved inspeksjon av likning (2) ser vi at:

$$\frac{\partial Q}{\partial P} > 0 \quad \text{og} \quad \frac{\partial Q}{\partial W} < 0$$

Vi innfører dernest skatter. Petroleumsskattenes oppgave er å fordele inntektene mellom selskap og stat. Samtidig påvirker skattene selskapenes beslutninger. Når en skal drøfte hvorledes skattene påvirker beslutninger, er følgende egenskaper viktige:

- Petroleumsskattene inndrar en andel av marginale inntekter gjennom alle skatteelementene: Produksjonsavgift (8%–16%), selskapsskatt (50,8%) og særskatt (35%). Dette er den marginale *skatteandelen av inntekt*

– Petroleumsskattene dekker en andel av marginale kostnader gjennom skattereduksjoner i selskapsskatten og særskatten. Dette er den marginale skatteandelen av kostnader.

De marginale skatteandelene finnes ved å se på responsen i skattene som følge av en ekstra inntektsøkning (p.g.a. en økning i petroleumspris) eller en ekstra kostnadsøkning. Responsen i skattene skjer imidlertid ikke i samme tidspunkt som de marginale økninger av inntekt eller kostnad. Av denne grunn må en kalkulere nåverdien av skatteresponsen.

De marginale skatteandeler av investeringene er sentrale vedrørende beslutninger. Disse andelene gis av avskrivningsreglene. Avskrivingene skjer med inntil 16,67% pr. år fra og med det året driftsmidlet tas i ordinær bruk (dvs. ved produksjonsstart). Avskrivningene trekkes fra i såvel selskapsskatten som særskatten (til sammen 85,8%). I tillegg trekkes en friinntekt på 6,67% av kostpris for driftsmidlet fra i særskattberegningen. Friinntektsperioden er 15 år. Således er de nominelle skattereduksjonene på grunn av en investering 120,8% av investeringssummen. Men skattereduksjonene starter først ved produksjonsstart og fordeler seg da over totalt 15 år. Nåverdien av skattereduksjonene er derfor vesentlig lavere. Den marginale skatteandelen av investering er ikke et entydig begrep. Den avhenger av nominell kalkulasjonsrente og inflasjon, tiden mellom investering og produksjonsstart, samt lånegrad.

Det som interesserer oss i denne artikkelen, er hvilke skatteandeler beslutningstaker «observerer» i beslutningstidspunktet for valg av utbyggingsmåte av et petroleumsreservoar. I dagens petroleumsskattesystem er disse skatteandelene av investeringene lavere enn skatteandelen av inntektene. Dette medfører vridninger som har uheldige konsekvenser for ressursutnyttingen.

For å fange opp skattesystemets økonomiske effekter forenkler vi og definerer følgende variable:

α = selskapets andel av inntektene ($0<\alpha<1$). Det vil si at skatteandelen av inntekt er $1-\alpha$.

β = selskapets andel av kostnadene ($0<\beta<1$). Det vil si at skatteandelen av kostnader er $1-\beta$.

Skatteandelen av kostnadene ($1-\beta$) og dermed selskapets andel av kostnadene (β) bestemmes i hovedsak gjennom avskrivningsreglene (inkludert reglene for friinntekt).

Bedriftens tilpasning avhenger nå i tillegg av skattene, $E=E(\alpha,\beta)$:

$$\max_{E} \left\{ -\beta \bullet W \bullet E(\alpha,\beta) + \frac{\alpha \bullet P \bullet F(E(\alpha,\beta))}{1+r_b} \right\} \qquad (3)$$

1. ordens betingelsen:

$$F'(E(\alpha,\beta)) = \frac{\beta}{\alpha}\frac{W}{P}(1+r_b) \quad \text{eller} \quad \alpha P F'(E(\alpha,\beta))\frac{1}{1+r_b} = \beta W \qquad (4)$$

Til senere bruk merker vi oss at $F''<0$ impliserer $\frac{\delta E}{\delta \beta} < 0$.

Forholdet mellom α, og β bestemmer produsentens tilpasning etter skatt, illustrert i Figur 4.

Figur 4. *Økonomisk tilpasning etter skatter.*

La oss anta at den andelen som produsenten beholder av inntektene (α) er lik den andelen som produsenten betaler av kostnadene (β). Et slikt skattesystem kan vi kalle nøytralt fordi det ikke endrer den økonomiske tilpasningen. Produsenten tilpasser seg i dette tilfellet i punkt A både før og etter skatter. Nivået på α og β bestemmer kun fordelingen mellom selskap og stat. Et slikt skattesystem oppnås ved kontantstrømsbeskatning (skatt på betalingsoverskudd), se Christiansen og Sandmo (1983).

Denne form for beskatning betyr at en innfører en proporsjonal skatt ($t=1-\alpha=1-\beta$) på nåverdien av kontantstrømmen, dvs. «The Brown Tax Rule», se Brown (1948). Fra dagens petroleumsskattesystem oppnår vi et system for kontantstrømbeskatning ved følgende forandringer:

– ingen produksjonsavgift,
– momentane avskrivninger (dvs. 100%)
– ingen friinntekt,
– ingen mulighet for å trekke fra rentekostnader,
– ingen skattekredittperiode.

En viktig forutsetning for å oppnå «Brownske skatter» er at selskapet allerede har en skatteposisjon, dvs. tilstrekkelig annen aktivitet. Med andre ord blir prosjektet oppfattet som en tilvekst til selskapets øvrige aktivitet. Således oppnår selskapet negative skatter gjennom skattereduksjoner på annen aktivitet under investeringsfasen. De fleste selskapene som opererer på norsk kontinentalsokkel har en slik skatteposisjon. Dersom selskapet ikke har tilstrekkelig annen aktivitet, må en for å oppnå det samme innføre at underskudd kan fremføres med rentebelastning. Således oppnås at selskap med og uten annen aktivitet stilles likt m.h.t. investeringsbeslutningene.

Tilpasningen endres når α avviker fra β. Når den andelen produsenten beholder av inntektene er mindre enn den andelen produsenten betaler av kostnadene (dvs. $\alpha < \beta$), skjer tilpasningen i punkt B. Dette betyr at ressursuttaket minker. De fleste petroleumsskattesystemer, inkludert det norske, fremviser en slik egenskap. Et oljeselskap som står overfor valg av utbyggingsstrategi på den norske kontinentalsokkelen «observerer» i beslutningstidspunktet at: $\beta \approx 2\alpha$. I prosjektevalueringssammenheng betyr dette at internrenten etter skatt halveres og break-even-prisen etter skatt fordobles i forhold til før skatt, se Nystad (1984b).

Når $\alpha > \beta$ medfører dette tilpasning i punkt C og ressursuttaket øker.

Når vi betrakter kalkulasjonsrentens innflytelse på tilpasningen med andelene α og β, kan vi gjøre følgende observasjon:

Det at produsenten benytter en kalkulasjonsrente som er høyere enn den samfunnsøkonomiske kalkulasjonsrente, medfører at produsenten tilpasser seg med lavere ressursuttak enn samfunnsøkonomisk ønskelig. Dette kan en kompensere for ved å introdusere et petroleumsskattesystem hvor $\alpha > \beta$. Således oppnår en at produsenten igjen øker ressursuttaket til det samfunnsøkonomisk ønskelige.

La oss formalisere dette. Anta at staten har bestemt seg for en gitt verdi av α; dvs at staten ønsker å ta en viss andel $(1 - \alpha)$ av inntektene. Hvordan må staten sette β for å maksimere forekomstens samfunnsøkonomiske verdi. Vi har tidligere bemerket at β bestemmes i hovedsak gjennom avskrivningsreglene (inkludert reglene for friinntekt):

$$\max_{\beta} \{ - W \bullet E(\alpha,\beta) + \frac{PF(E(\alpha,\beta))}{1 + r_s} \} \qquad (5)$$

1. ordens betingelsen gir:

$$\{ - W + \frac{PF'(E(\alpha,\beta))}{1 + r_s} \} \bullet \frac{\partial E(\alpha,\beta)}{\partial \beta} = 0 \qquad (6)$$

$$F'(E(\alpha,\beta)) = \frac{W}{P}(1 + r_s), \text{ siden } \frac{\partial E}{\partial \beta} < 0 \qquad (7)$$

Ved å kombinere dette med bedriftens tilpasning etter skatter, får vi:

$$\beta = \frac{1 + r_s}{1 + r_b} \bullet \alpha \qquad (8)$$

Når $r_s = r_b$ må $\beta = \alpha$. Dette betyr at når samfunn og bedrift bruker lik kalkulasjonsrente, er det samfunnsøkonomisk optimalt med et nøytralt skattesystem (dvs. Brownske skatter).

Når $r_b > r_s$ må $\beta < \alpha$. Når bedriftens kalkulasjonsrente er høyere enn den samfunnsøkonomiske kalkulasjonsrente, er det samfunnsøkonomisk optimalt med et ikke-nøytralt skattesystem. Skatteandelen av kostnadene $(1 - \beta)$ må være større enn skatteandelen av inntektene $(1 - \alpha)$.

3. Kvantifisering

Vi ønsker å gi en praktisk illustrasjon av kalkulasjonsrentens betydning for fastsetting av de optimale skatteandelene. For dette formål må vi introdusere en numerisk reservoarøkonomisk modell som beskriver fordelingen av kostnader og produksjon over tid illustrert i den stiplede del av Figur 1, se Nystad (1984a). Vi forlater derfor den forenklete to-periodemodellen.

Den numeriske modellen tar utgangspunkt i produktfunksjonen for et særskilt olje- eller gassreservoar. Produktfunksjonen avspeiler de spesifikke reservoarteknologiske rammevilkår. Vi studerer nå et felts ubygging med spesiell tanke på optimalt valg av produksjonskapasitet og antall plattformer. Vi utvider med andre ord perspektivet ved å introdusere valg av produksjonskapasitet (dvs. topp-produksjon) i tillegg til den geografiske fordelingen av total produksjonskapasitet i form av antall plattformer.

Produktfunksjonen angir den tekniske sammenhengen mellom utvinnbare petroleumsreserver og utbyggingsmåte. Formen på produksjonsprofilen og mengden av utvinnbare reserver endrer seg således med utvinningsstrategien. Vi benytter i eksemplet et oljereservoar hvor de utvinnbare reservene varierer mellom 500 millioner til 1 000 millioner fat avhengig av hvorledes en bygger ut og utvinner reservoaret. Tabell 1 illustrerer noen av produsentens valgmuligheter i vårt eksempel.

For å relatere disse størrelsene til et kjent felt, kan vi betrakte Ekofisk. De utvinnbare oljemengdene i Ekofisk angis til ca. 1 000 millioner fat uten Ekofisk vanninjeksjon og til ca. 1 220 millioner fat etter vanninjeksjon, se Oljedirektoratet (1982).

Tabell 1. *Utvinnbare reserver i millioner fat for alternative utbyggingsmåter.*

Antall plattformer				
5	925	921	916	910
4	882	878	873	868
3	811	807	803	797
2	693	690	686	682
1	500	496	494	491
Produksjonskapasitet (topp-produksjon) 10^6 fat/år	80	100	120	140

Som det fremgår av Tabell 1 har vi valgt et oljereservoar som er svakt rateføisomt. Det betyr at de utvinnbare reservene avtar med økende uttappingsrate (dvs. topp-produksjon). Denne effekten overskygges imidlertid av det faktum at ressursmengden øker med antall plattformer. Det er den sammensatte effekten av disse forhold som er vesentlig med hensyn til ressursutnytting. I tilknytning til hvert av utbyggingskonseptene som er illustrert i Tabell 1, vil det være forskjellige kapital- og driftskostnader. Produksjonen avkuttes når marginalinntekt er lik marginalkostnad. Som oftest skjer dette før de teknisk mulige utvinnbare reservene er uttømt. Vi antar en konstant realpris på olje på 30 $/fat over prosjektets levetid.

Valg av utvinningsstrategi er et økonomisk optimeringsproblem under tekniske beskrankninger. Såvel kalkulasjonsrente som petroleumsskattene påvirker dette valget.

Vi ser først bort i fra skatter. Selskapet velger den utbyggingsmåte som maksimerer nåverdien. Tabell 2 illustrerer den optimale løsningen ved forskjellige kalkulasjonsrenter.

Tabell 2. *Økonomisk tilpasning før skatter.*

Kalkulasjons-rente	Antall plattformer	Total produksjons-kapasitet 10^6 fat/år	Økonomisk utvinnbare reserver 10^6 fat
10	5	120	888
15	3	120	778
20	2	110	667
25	1	80	483

Tabellen illustrerer kalkulasjonsrentens betydning for valg av utbyggingsmåte og dermed de økonomisk utvinnbare reservene. Tabellen kvantifiserer den økonomiske tilpasningen som er illustrert tidligere i Figur 3. Tabellen kvantifiserer marginale reserver innen et felt. Ved å redusere kalkulasjonsrenten fra 20% til 15% er det i dette eksemplet optimalt for produsenten før skatter å inkludere ytterligere en plattform. Dette har igjen betydning for ressursutnyttingen. Graden av følsomhet med hensyn til ressursutnytting varierer fra et reservoar til et annet, dvs. F-funksjonen i ligning 1 foran. Betydningen kan være liten for enkelte felt og mer markant for andre.

La oss utvide analysen ved å studere avvik mellom bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk kalkulasjonsrente i sammenheng med petroleumsskattene.

Vi antar at staten har bestemt seg for å ta en viss andel (80%) av inntektene (dvs. at $1 - \alpha = 80\%$) og å dekke en like stor andel av driftskostnadene gjennom skattesystemet. Hvor stor andel av investeringskostnadene ($1-\beta$) bør staten dekke for å maksimere forekomstens samfunnsøkonomiske verdi?

Beslutningen om optimal utvinningsstrategi tas av bedriften. Den bedriftsøkonomiske tilpasningen søkes ved å maksimere bedriftens nåverdi etter skatter ved en bedriftsøkonomisk kalkulasjonsrente (15%). Staten benytter skatteandelen av investeringene (gjennom fastsetting av avskrivningsreglene) til å påvirke bedriftens beslutninger på en slik måte at forekomstens nåverdi før skatter ved en samfunnsøkonomisk kalkulasjonsrente (7%) maksimeres. Ekofisk vanninjeksjon er et eksempel på dette.

Tabell 3 illustrerer bedriftens optimale tilpasning samt forekomstens samfunnsøkonomiske verdi for et begrenset antall skattekombinasjoner, dvs. ved forskjellige skatteregimer.

Tabellen illustrerer flere viktige aspekter vedrørende petroleumsskatter:

For det *første* kvantifiseres incentivvirkningene. Når skatteandelen av investeringer øker fra 50% til 95% gis selskapet incentiv til å øke faktorinnsats. Dette gjelder såvel produksjonskapasitet som antall plattformer. Økt skatteandel av investeringene betyr at skattesystemet «subsidierer» kapitalkostnadene i økende grad og selskapet oppnår økt nåverdi. Således påvirkes de økonomisk utvinnbare reservene.

For det *andre* illustreres virkningen av en skatteandel av investeringer som er lavere enn skatteandelen av inntektene. Tabellen kvantifiserer den økonomiske tilpasningen som er illustrert tidligere i Figur 4. Vi har tidligere bemerket at i det norske petroleumsskattesystemet «observerer» et oljeselskap i beslutningstidspunktet at $\beta \approx 2\alpha$. Dette tilsvarer i vårt eksempel hvor $1-\alpha = 80\%$ at skatteandelen av investeringer ($1-\beta$) er lik 60%. Dette medfører en tilpasning som innebærer et samfunnsøkonomisk tap. Se Nystad (1984b), der disse effektene er behandlet i større detalj.

For det *tredje* illustrerer tabellen hvorledes staten bør sette skatteandelen av investeringer for å maksimere forekomstens samfunnsøkonomiske verdi. Den samfunnsøkonomiske verdi maksimeres når skatteandelen av investeringer er 85%. Det er med andre ord samfunnsøkonomisk optimalt å introdusere et ikke-nøytralt *skattesystem* for å kompensere for det faktum at selskapet bruker en kalkulasjonsrente som avviker fra den samfunnsøkonomiske.

Tabell 3. *Økonomisk tilpasning etter skatter.*

Skatteandel av investeringer %	Antall plattformer	Bedriftsøkonomisk tilpasning $r_b = 15\%$ Total produksjonskapasitet 10^6 fat/år	Økonomisk utvinnbare reserver 10^6 fat	Bedriftens nåverdi 10^6 \$	Forekomstens samfunnsøkonomiske verdi $r_s = 7\%$ 10^6\$
50	1	50	485	210	5615
60	2	70	672	330	7432
70	3	90	783	494	8475
80	3	120	778	711	8521
85	4	130	844	840	8888 (maks.)
90	4	150	838	982	8703
95	5	170	873	1140	8564

La oss oppsummere: I det norske petroleumsskattesystemet «observerer» oljeselskapet en skatteandel av investeringer på 60%. Den mikroøkonomiske tilpasningen medfører et ressursuttak på 672 millioner fat olje og en samfunnsøkonomisk verdi på 7,4 milliarder dollar. I et «Brownsk» skattesystem ville i vårt eksempel skatteandelen av investeringer måtte settes til 80%. Dette medfører et ressursuttak på 778 millioner fat olje og en samfunnsøkonomisk verdi på 8,5 milliarder dollar. Den samfunnsøkonomiske verdi maksimeres til 8,9 milliarder dollar ved et skattesystem hvor skatteandelen av investeringer settes til 85%. Ressursuttaket i et slikt skatteregime blir 844 millioner fat olje.

4. Konklusjon

Vår interesse retter seg mot ressursaspektet ved utvinning av petroleum, dvs. marginale reserver innen de enkelte olje- og gassreservoarer. Utvinningsgraden av et petroleumsreservoar påvirkes av økonomiske faktorer. Kalkulasjonsrenten og petroleumsskattene spiller her en viktig rolle.

Det som har betydning i denne forbindelse er hvilke skatteandeler beslutningstaker «observerer» i beslutningstidspunktet når de strategiske valg av utvinningsstrategi foretas. I dagens petroleumsskattesystem bærer staten en mindre del av investeringene enn den mottar av inntektene vurdert i nåverditermer i dette beslutningstidspunktet. Dette betyr at produsentens prisforhold mellom faktorinnsats og petroleumsproduksjon vris slik at utvinningsgraden reduseres. I tillegg kommer den vridning som oppstår ved at produsenten benytter en kalkulasjonsrente som er høyere enn den samfunnsøkonomiske kalkulasjonsrenten. Sammenlagt kan effekten bli betydelig.

Den samfunnsøkonomiske verdi maksimeres under et skattesystem som kompenserer for avviket i kalkulasjonsrenten. Skatteandelen av kostnadene må være større enn skatteandelen av inntektene. Et slikt skattesystem oppnår en fra dagens skattesystem ved i hovedsak å endre reglene for avskrivninger og friinntekt.

REFERANSER:

Brown, E. C. (1948): «Business-Income Taxation and Investment Incentives», Income, Employment and Public Poliy. Essays in honour of Alvin H. Hansen, Norton, N.Y.

Christiansen, V. og Sandmo, A. (1983): «Et nytt prinsipp for bedriftsbeskatning», Statsøkonomisk tidsskrift, hefte 2, s.81–108.

Nystad, Arild N. (1984a): «Petroleum taxes and resource management», paper presented at the fifth annual international meeting of International Association of Energy Economists, January 4–6, 1984, New Delhi.

Nystad, Arild N. (1984b): «Petroleumsskatter og ressursutnytting av petroleumsreservoarer», Bedriftsøkonomen, 2–84, s. 81–86.

Oljedirektoratet (1982): Perspektivanalysen -82, Oljedirektoratet 1982, Tabell 3.1, s. 11 og Tabell 3.2, s. 12.

Statoil eies av den norske stat og ble opprettet etter vedtak av Stortinget i 1972. Selskapet ivaretar statens forretningsmessige interesser innen undersøkelse, utbygging, produksjon, transport, videreforedling og salg av olje og gass og annen tilknyttet virksomhet. Statoil er blant annet operatør for utbygging og drift av Gullfaksfeltet og for gasstransportsystemet Statpipe.

FOREDLINGS- OG MARKEDSFØRINGSDIVISJONEN

Avdelingsleder

Energimarkedsanalyse

Til Avdeling for energimarkedsanalyse søker vi avdelingsleder.

Avdelingen er ansvarlig for å utarbeide analyser av de internasjonale energimarkedene samt prognoser for pris- og markedsutviklingen på lang sikt. Analysene brukes i selskapets langtidsplanlegging og i prosjektvurderinger.

Ansvarsområdet omfatter vurdering av

- **etterspørselen etter energi, herunder oljeprodukter og naturgass, i Statoils hovedmarkeder**
- **etterspørsel etter og tilbud av olje på lang sikt**
- **økonomisk og politisk utvikling i OPEC-landene**
- **energipolitikk**

Avdelingsleder Energimarkedsanalyse vil ha det faglige og administrative ansvar for selskapets arbeide på dette området. Stillingen vil gi bred eksponering både internt og i forhold til internasjonale olje- og energimiljøer.

Til stillingen søker vi en utadvendt, høyt kvalifisert sivil- eller sosialøkonom med bred erfaring fra arbeid med energispørsmål og/eller internasjonal økonomi. Det vil bli lagt stor vekt på muntlig og skriftlig framstillingsevne. Gode språkkunnskaper er nødvendig.

Arbeidssted er Stavanger.

Lønn etter kvalifikasjoner.

Selskapet ønsker en jevnere fordeling mellom kjønnene og oppfordrer derfor kvinner til å søke.

Nærmere opplysninger om stillingene kan fås ved henvendelse til Jarle Erik Sandvik eller Erling Øverland, tlf. (04) 53 31 80.

Skriftlig søknad med vitnemål, attester og referanser sendes innen 21. november 1984.

Konvolutten bes merket F&M-52/84.

statoil

Den norske stats oljeselskap a.s

Postboks 300, 4001 Stavanger

En liten åpen økonomi

VICTOR D. NORMAN:
En liten åpen økonomi,
Universitetsforlaget 1983
– 270 sider, pris kr. 183,–.

Om føremålet med boka og om innhaldet seier forfattaren sjølv i forordet:

«I 1980 ble det vedtatt å slå sammen særområdene internasjonal økonomi og nærings- og regionaløkonomi i annen avdeling av siviløkonomstudiet ved Norges Handelshøyskole. Tanken bak det var at de to områdene bygger på det samme metodegrunnlaget – nemlig anvendt generell likevektsanalyse. Som tilfellet ofte er ved studierevisjoner, oppdaget man imidlertid at man manglet egnede fremstillinger av stoffet . . .

Denne boken er et forsøk på å fylle hullet. Den er et forsøk på å vise hvordan generell likevektsteori kan brukes til å belyse både næringsstrukturspørsmål og utenriksøkonomiske problemstillinger, og den er et forsøk på å gjøre det på et nivå som egner seg for studenter som har et minimum av kjennskap til økonomisk teori, men som ikke har ambisjoner om å bli forskere.»

I tråd med dette er boka verken blitt ei lærebok i internasjonal økonomi eller i makroteori for opne økonomiar. Det første viser seg ved at boka berre tar opp situasjonen for eitt land og ikkje ser verdsøkonomien i samanheng. Det andre viser seg f.eks. ved at emne som lønsdanning og kredittpolitikk nærmast ikkje er drøfta. Lesaren vil likevel finna igjen mange kjente tema frå internasjonal handelsteori, f.eks. komparative fortrinn og Hecksher-Ohlin-teorien med faktorprisutjamningsteoremet og Stolper-Samuelson-teoremet. Hovudvekta er lagt på realøkonomien.

Den sterkaste sida ved boka er dei mange slåande formuleringane og dei instruktive intuitive forklaringane. Ved eksempel henta frå aktuell debatt har Norman lykkast i å gjera boka meir spennande og interessevekkande enn lærebøker vanlegvis er. Eg synest også Norman har fått fram på ein heldig måte samanhengen mellom på den eine sida dei langsiktige likevektsmodellane, der alle prisar er fleksible og alle ressursar kan overførast mellom sektorane, og på den andre sida meir kortsiktige modellar med lønsrigiditet og/eller manglande mobilitet.

Den ledige framstillingsforma har likevel sin pris. Studentar som skal setta seg grundig inn i stoffet og læra metodane som er brukte, vil nok komma til å ønska seg at modellane hadde vore presentert meir samla med alle relasjonar og føresetnader i ein modell lista opp på same stad. Dei vil nok også ønska seg meir av matematiske utleiingar. For vidarekomne studentar går det an å snu på flisa og seia at boka gir dei ei nyttig utfordring på dette området.

Modellane i boka er hovudsakeleg tosektormodellar der sektorane avvekslande er ein importsektor og ein eksportsektor eller ein skjerma og ein konkurranseutsett sektor. Norman får godt fram den analysetekniske samanhengen mellom dei to typane modellar. Derimot kunne han gjerne sagt meir om i kva grad resultata kan generaliserat. Er resultata frå modellen med eksport- og importsektor gyldige også når vi i tillegg har ein skjerma sektor?

Victor Norman er kjent som tilhengar av fri handel og av innanlandsk bruk av oljeintektene. Utan at det er alt for påtrengande, så skin dette synet igjennom i boka. Dei resonnementa han gjennomfører i tilknytting til desse spørsmåla er viktige og korrekte ut frå premissane. Når vi ser på dei forenklingane som ligg bak dei modellane som blir brukte, kunne det vel vera på sin plass med litt meir varsame formuleringar av konklusjonane og litt meir innrømming av at det kan liggja fornuft i andre standpunkt.

For eksempel kan det vel tenkjast at offentlege tiltak mot lågprisimport kan forsvarast dersom den låge prisen er eit forbigåande fenomen og norske konkurrentar har avgrensa finansielle ressursar til å halda ein priskrig gåande.

Når det gjeld innanlandsk bruk av oljeinntek-

ter og verknaden av slik bruk for norsk industri, så kunne kanskje følgjande problem vore nemnt: På kort sikt, dvs. gitt det kapitalutstyret vi har, vil realløna i likevekt bli større dess meir vi bruker av oljeinntektene. På lang sikt, når kapitalen i Norge må gi ei tilsvarande forrenting som i andre land, treng derimot bruk av oljeinntektene innanlands ikkje å ha nokon verknad på reallønsnivået i likevekt. Spørsmålet er så om det vil lykkast å få reallønsnivået ned igjen tilstrekkelig raskt. Viss ikkje, kan Industriforbundet sitt syn på bruk av oljeinntekter ha meir for seg enn det Norman gir uttrykk for.

For øvrig gjeld det for fleire av resonnementa omkring bruk av oljeinntekter at det å opna for kapitalmobilitet over landegrensene, eller det å eksplisitt behandla kapital som ein produsert produksjonsfaktor kan tenkjast å gi andre konklusjonar. Norman er også påfallande lite redd for fall i oljeprisane.

Summa summarum er det likevel all grunn til å vera glad for at Victor Norman har tatt seg tid til å skriva boka. Den er sett opp på pensumlista for Sosialøkonomisk embetseksamen. Den vil også vera godt eigna for ferdige kandidatar som prøver å halda faget ved like.

*Asbjørn Rødseth**

* Asbjørn Rødseth er førsteamanuensis ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Bedriftsøkonomi

JAN RASMUSSEN, KJELD SCHERFIG:
Bedriftsøkonomi. Norsk utgave ved Arne Kinserdal. Universitetsforlaget 1983 – 312 sider, pris kr. 188,–.

Boken presenteres som en bearbeidet norsk utgave av den danske læreboken «Driftsøkonomi» (utgitt i tre hefter) av forfatterne Jan Rasmussen og Kjeld Scherfig, revidert utgave ved Sven Danø (Akademisk Forlag, København 1981). Det fremholdes i forordet at det har vært nødvendig å bearbeide stoffet i de danske heftene på en rekke punkter for å tillempe fremstillingen til det norske undervisningssystemet, i første rekke høyskolesystemet (handels- og distriktshøyskoler). Videre er det lagt mindre vekt på samfunnsøkonomi og matematikk, men til gjengjeld betydelig vekt på bedriftsøkonomisk terminologi og miljøfortrolighet. Det siste sies å være oppnådd ved hjelp av en rekke talleksempler. Bearbeidelsen sies i store trekk å ha bestått i å forkorte avsnitt der det norske undervisningssystemet ikke gir så omfattende undervisning, og lage en utvidet fremstilling der det legges vekt på en mer grundig gjennomgang. I tillegg er det tatt opp enkelte emner i den norske utgaven som ikke er behandlet i den danske.

Alt i alt kan en av presentasjonen få det inntrykk at bearbeidelsen har siktet mot å lage en fremstilling som er noe mindre samfunnsøkonomisk, noe mindre matematisk, og til gjengjeld noe mer preget av bedriftsøkonomisk terminologi og miljø, og at disse intensjonene er oppnådd ved å kutte ut noe og legge til noe i den danske originalen. En gjennomlesning av begge utgavene gir denne anmelder et annet inntrykk. Jeg har forgjeves søkt å finne den samfunnsøkonomien som det skulle være mer av i den danske enn i den norske utgaven. Jeg finner ikke samfunnsøkonomi i noen av dem. Og like vanskelig er det å finne den påståtte forskjell i bedriftsøkonomisk terminologi og miljøtilknytning.

Det betyr ikke at jeg ikke finner betydelige forskjeller mellom utgavene. Der er to dominerende forskjeller. For det første er det kuttet ut adskillig mer i den norske utgaven enn det er lagt til. Den er faktisk ikke mer enn ca. halvparten så lang som den danske. Det er gjort dels ved at visse gjerne mer avanserte avsnitt er helt utelatt, dels ved en kortere fremstilling av andre avsnitt, idet nyanseringer og drøftinger er tatt ut. Den andre forskjellen er at avsnitt som gir prinsipiell belysning av saksforhold, ofte er erstattet med talleksempler til illustrasjon. Den norske utgaven er derfor ikke bare blitt betydelig kortere enn den danske originalen, men også mer elementær. Dessuten er den mindre rik på nyanser og er ofte svakere i den prinsipielle behandling av stoffet. Det siste har en viss sammenheng med en bevisst holdning i retning av å unngå eller redusere bruken av symboler og selv enkle matematiske formuleringer og istedet illustrere sammenhenger med eksempler. Realistiske eksempler kan ha stor pedagogisk verdi, og det gjelder antakelig storparten av dem som er tatt inn i den norske utgaven. Det kan imidlertid være meget vanskelig å gi forståelse av dypereliggende generelle sammenhenger ved hjelp av eksempler. En heldig kombinasjon av prinsipiell behandling og eksempler er selvsagt det ideelle.

I det følgende skal jeg gi en skisse av innholdet i de to utgavene, og herunder påpeke en del avvik, og gi noen vurderinger.

I begge utgavene behandles de samme hovedtemaene: Eksternt og internt regnskap, kostnadsteori, etterspørsel (avset-

ning), optimering av produksjon og lagerhold, investering, og tilslutt planlegging og budsjettering.

Kapitlet om det eksterne regnskap er nokså sterkt omskrevet i den norske utgaven. I den danske originalen gis en grundig, men også noe langdrøy, prinsipiell behandling, bl.a. av eksternregnskapets oppgaver, klassifisering, registrering, verdikretsløpet og vurdering av transaksjoner. Under «Regnskapsavslutningen» er sammenhengen mellom vurderte beholdninger og strømmer et hovedtema. I egne avsnitt behandles vurdering av foretaket som helhet og av de enkelte eiendeler for seg. Dessuten gjennomgås avskrivningsmetoder. Kapitlet har en god linje og interessante drøftinger, men kunne nok med fordel vært strammet noe inn.

Det tilsvarende kapittel i den norske utgaven er ikke bare langt kortere, men har delvis fått et annet innhold. Hoveddelen her er avsnittet «Regnskapsavslutningen, den tradisjonelle modell», som gir en mer pragmatisk behandling bl.a. av verdsetting av eiendeler, og som ved et eksempel illustrerer et tradisjonelt årsregnskap. Det illustreres videre ved eksempler hva driftsresultatet blir når eiendelene vurderes til gjenanskaffelsesverdier, og når de istedet «prisnivåjusteres». Under «Vurdering av foretaket som helhet» gis en (lite relevant?) rentabilitetsdrøfting, og til slutt meget kort om foretakets verdi for eierne. Kapitlets verdi ligger i de pragmatiske delene.

Kapitlene III–V i den norske utgaven – III–VII i den danske – dekker til sammen et sentralt temaområde som stikkordmessig kan benevnes: tilpasning av løpende innsatser, lagre og produksjon, samt intern effisienstilpasning og kontroll, innenfor en ramme gitt ved foretakets anlegg og markedsforholdene. Behandlingen er nokså sammenfallende i de to utgavene, bortsett fra at fremstillingen jevnt over er kortet noe ned i den norske utgaven. Derved har dessverre en del interessante deler falt ut.

Men i grove trekk er som sagt fremstillingene nokså like. De har også en del svakheter felles. Spesielt har de den samme hovedsvakheten: en sprikende, ikke-integrert behandling av stoffet. Leseren føres inn i adskilte verdener, en verden for internregnskapet, en helt annen for optimering av produksjonen, osv.

I kapittel III behandles (i begge utgavene) kostnadsteori. Etter en (nokså hensiktsløs) listing av forskjellige typer av vurderinger, presenteres formålet med kostnadsanalysen: å bidra til en økonomisk vurdering og sammenligning av forskjellige handlinger, slik at foretaket får et rasjonelt grunnlag for valg mellom handlinger. Kjente kostnadsbegreper innføres og forskjellige valgsituasjoner drøftes.

Dette er blant de gamle temaer i bedriftsøkonomisk litteratur. Mye av denne typen fokusering av kostnadene har etter min mening overlevd seg selv. Det som bør komme inn i stedet, er bedriftsmodeller i realstørrelser, og priser som varetar de relevante sammenhenger for alle tilpasningsmuligheter.

I den videre behandling av kostnadsteori drøftes kostnadsforløp i produksjonsprosesser, først i lineære limitasjonslover. Behandlingen er nokså overfladisk, og gir neppe særlig forståelse til uinnvidde verken av den aktivitetsanalytiske produksjonsteori i seg selv, eller av hvordan den står i forhold til andre teorier – produksjonsteorien (med kontinuerlig substitusjonsbrøk og ikke nødvendigvis konstant skalaelastisitet) på den ene side og lineær og ikke-lineær programmering på den annen. Uttrykket «diskontinuerlig substitusjon» brukes feilaktig (også i den danske utgaven). Substitusjonen er kontinuerlig nok. Derimot gjør *substitusjonsbrøken* et sprang hver gang en samløpslinje skjæres.

I den norske utgaven er behandlingen av substitusjonsområder og kostnadskurver i andre produksjonslover nokså meningsløst kuttet ut.

Kapitlet avsluttes med et avsnitt om kostnader og kostnadsfordeling ved flervareproduksjon. Avsnittet inneholder fragmenter av flervareproduksjonsteori, og dessuten en kort presentasjon av ordreregnskapets kostnadsfordelingsproblem.

Internregnskapsavsnittet er blant de tungtveiende i begge utgavene. Det er bare gjort små forandringer i den norske utgaven. Fremstillingen følger solide tradisjoner, som strekker seg langt tilbake, fra tider da matematisk optimeringsteknikk ikke fantes. Det er adskillig forbausende å se hvor lite påvirket synsmåter, begrepsdannelser og opplegg, selv i dagens litteratur om internregnskap, er av matematisk programmering og optimeringsmetoder. Det er desto mer merkelig som hele problemfeltet så å si roper etter en fullstendig nyorientering nettopp i den retning. Tiden må være overmoden for slik nyorientering.

Men i de foreliggende bøkene behandles ordreregnskapet, avdelingsregnskapet og variabilitetsregnskapet på tradisjonelt vis.

Behovet for nyorientering føles kanskje aller sterkest under lesning av avsnittet om kalkulasjon og prisfastsetting. Behandlingen der kan ikke være i nærheten av det operasjonelle. Dette stoffet bør snarest tas ut og erstattes av skikkelige modellopplegg, lineær og ikke-lineær programmering. I den norske utgaven er mesteparten kuttet ut, men ikke erstattet av noe bedre.

I et eget kapittel, V, er første del viet optimeringsproblemer i produksjonen. Det åpner med envareproduksjon, som er noe kort og overfladisk behandlet – også i den danske utgaven. Tyngden er så lagt på en programmeringsmessig behandling av flervareproduksjon. Den danske fremstillingen er meget god, og blir ytterligere forsterket med et appendix om lineær og ikke-lineær programmering. I den norske utgaven er de videregående avsnitt sløyfet.

I begge utgavene blir en del av disse emnene dobbeltkjørt ved at de først er behandlet under kostnadsteori. Dobbelkjøringen kunne med fordel vært unngått.

Investering i foretak er gitt en meget solid plass og behandling i den danske moderutgaven. I den norske utgaven er det foretatt en nærmest brutal nedskjæring og forkorting. 120 sider i den danske utgaven motsvares av vel 40 sider i den norske. Dels er betydelige emner utelatt, dels er det gjort drastiske nedskjæringer av forklaringer og drøftinger. Etter min vurdering er investeringskapitlet i den danske utgaven meget godt, kanskje det beste kapitlet i boken.

Det er grundig, analytisk i fremstillingsformen, men likevel enkelt og lettfattelig. Og det gir en omfattende og godt balansert samling av temaer og problemstillinger. For den norske utgaven gjelder etter mitt beste skjønn motsatsene: Fremstillingen er ikke grundig. Den er ikke analytisk, men baserer seg på talleksempler. Dermed appellerer den ikke umiddelbart til forståelse. Og ved at viktige temaer er utelatt, er mye av balansen i emneutvalget gått tapt. Den går ofte ikke nok inn i stoffet til at uinnvidde lesere virkelig kan forstå det og oppdage vanskelighetene. Eksempler: Avhengighet mellom prosjekter nevnes såvidt, men det sies intet om hvilke problemer det reiser, og følgelig heller intet om hvordan de kan takles. Det gis ingen behandling av sammenhengen mellom nåverdimetoden og grunnleggende preferanser. Innledningsvis presenteres også normallån som investeringer, men det blir senere neglisjert, uten merknader. Symboler og enkle matematiske formuleringer unngås. Satsene «bevises» ved regneeksempler. Det blir da vanskelig for studentene å utlede konklusjoner og setninger selv. De ledes til å forsøke å huske dem. En rekke illustrerende diagrammer er tatt ut. Sentrale begreper, f.eks. et begrep som annuiteter, blir presentert temmelig upresist.

Noe av det mest verdifulle i den danske utgaven er den simultane behandling av realinvesterings- og lånemarkedstilpasning. Dette er fjernet helt i den norske utgaven. Her går investering umerkelig over til å bety realinvestering, hvoretter det gis noen nokså overfladiske betraktninger om «investeringers finansiering».

Et annet verdifullt avsnitt i den danske utgaven er det som behandler levetidsproblemer. Det utgjør der ca. 20 sider. Det er skrumpet til 6 sider i den norske utgaven. Etter mitt skjønn er det meste innenfor dette avsnittet gått tapt ved bearbeidelsen.

Det siste kapitlet i begge versjonene behandler planlegging og budsjettering. I den danske utgaven gis en bred og inngående behandling av planleggingsetappene, likviditetsbudsjettering og finansiell planlegging. Den norske utgaven er noe kortere også her, men følger stort sett den danske både i omfang og emner.

Også mye av stoffet i dette kapitlet er modent for nyorientering. Det er for øvrig nå gammelt nytt å anvende lineær programmering i budsjetteringsarbeidet.

Som oppsummering vil jeg si at bearbeidelsen til norsk har gitt en bok som på en rekke vesentlige områder er svakere enn den danske. Vel nok er den danske utgaven temmelig lang, og en viss innstramning kunne nok forbedret den. Bearbeidelsen til norsk beklager jeg imidlertid å måtte bedømme som lite vellykket.

En svakhet i den norske utgaven er unevnt til nå: Samtlige litteraturhenvisninger i moderutgaven er sløyfet, og ingen andre er satt inn i stedet. Også stikkordlisten er sløyfet.

*Kåre N. Edvardsen**

---

* Kåre N. Edvardsen er dosent i sosialøkonomi ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

SAMLER DU PÅ SOSIALØKONOMEN

På oppfordring har vi fått laget en flott samleperm i sort og gull til tidsskriftet. Det er plass til en hel årgang – og bladene settes enkelt inn med klips. Så vet du hvor du har dem.

Vi sender deg 2 permer for kr. 60,– inkl. porto uten oppkrav.
20 permer portofritt for kr. 450,–. Permene kan også hentes i sekretariatet for kr. 22,50 pr. stk.

TIL NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING
Storgt. 26, 0184 OSLO 1

Send meg_____ stk. samleperm.

Navn_____

Adresse_____

_____

ØSTFOLD DISTRIKTSHØGSKOLE

OS ALLE 9 – 1750 HALDEN

Østfold distriktshøgskole har 24 undervisningsstillinger og ca. 350 studenter fordelt på studier i økonomi/administrasjon, merkantil tysk og internasjonal handel, helseadministrasjon, og data- og informasjonsbehandling.
Høgskolen har gode kontakter med næringsliv og offentlig forvaltning, og med innen- og utenlandske forskningsinstitusjoner.
Halden har et variert skoletilbud og meget gode boligforhold. For tiden er boligmarkedet gunstig for kjøpere. Haldenområdet byr på utmerkede muligheter til friluftsliv på begge sider av riksgrensen.

Amanuensis/stipendiat i økonomisk/administrative fag (3 stillinger)

Høgskolen vil benytte de tre stillinger til å styrke dekningen av undervisningsbehovet innen sentrale økonomisk/administrative fagområder og metodefag, og ønsker å knytte til seg personer som har undervisningskompetanse primært innen en av de følgende fagkombinasjoner:

a) Bedriftsøkonomisk analyse og statistikk.
b) Markedsføring og foretaksledelse.
c) Samfunnsøkonomi og matematikk.

Stillingene kan søkes av personer med relevant høgre utdanning, f.eks. siviløkonomer, sosialøkonomer e.l.
Det vil bli lagt vekt på administrativ erfaring og/eller undervisningspraksis fra høgre utdanning, og høgskolen forbeholder seg retten til å prioritere søkere i forhold til det fremtidige undervisningsbehov.
Lønn som amanuensis i l.tr. 20–26, som førsteamanuensis i l.tr. 27. Forslag om bedret lønnsansiennitet er f.t. under vurdering i Kultur- og vitenskapsdep.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til undervisningsleder Gunnar Arholt eller studieleder Kari Rimmereid (tlf. 031–85 400).

Søknadsfrist: 8. desember 1984.
Fullstendig annonse er inntatt i Norsk lysingsblad nr. 256 av 3. november 1984.

ENDRING AV ADRESSE/ARBEIDSSTED FOR SOSIALØKONOMER

For å kunne yde en god service ovenfor våre medlemmer er det viktig at medlemskartoteket til enhver til er ajour. Det vil være til stor hjelp for oss dersom medlemmene straks gir beskjed om eventuell endring av adresse eller arbeidssted.
P.g.a. utsendelse av informasjon o.l. ser vi gjerne at sosialøkonomer som ikke er medlem i NSF også gir beskjed om adresseendringer slik at vårt kartotek for «ikke medlemmer» er ajour til enhver tid.

Benytt gjerne nedenstående slipp eller ta kopi av denne.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Til
Norske Sosialøkonomers Forening
Storgt. 26, 0184 Oslo 1

Navn: _____

Ny adresse: _____

Tidligere adresse: _____

Nytt arbeidssted: _____

☐ stat ☐ komm./fylkeskomm ☐ privat virksomhet

Tidligere arbeidssted: _____

Seminar om metodespørsmål i sosialøkonomi

Nordisk Tidsskrift för Politisk Ekonomi vil arrangere et seminar om metodespørsmål i sosialøkonomi. Seminaret er lagt til Nye Helsfyr Hotell Oslo, 23-24 november 1984.

Utgangspunktet for seminaret er spørsmålet om sosialøkonomi som disiplin er inne i en faglig krise. I første delen av seminaret vil en drøfte hvilke økonomiske problemer som er viktige å modellere og hvordan dette bør gjøres. I andre delen av seminaret vil oppmerksomheten bli konsentrert om makroøkonomiske styringsmodeller.

Foredrag vil bli holdt av J. A. Andvik, Å. Cappelen, C. Coch. T. J. Hanisch, L. Herlitz, Aa. Hylland, T. Haavelmo, M. Jensen, K. O. Moene, A. Rødseth, T. Schweder og R. Skarstein.

For nærmere informasjon kontakt Rolf Golombek, Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo. Begrenset antall.

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

Industriøkonomisk institutt

Breiviken 2, 5035 Bergen – Sandviken – tlf. (05) 25 56 60

Career Development and Social Mobility in Engineering Project Work
Av Carol A. Heimer

Rapporten analyserer ulike forhold som virker inn på de ansattes karrieremuligheter i store prosjektorganisasjoner. Sammenlikninger gjøres mellom ingeniører, administrativt personell og sekretærer.

ISBN 82-7296-019-2. Rapport nr. 38. 51 sider. Kr. 70,–.

Authority and the Management of Engineering om Large Projects
Av Arthur L. Stinchcombe

Rapporten beskriver organisering av engineeringsarbeidet i prosjektorganisasjoner som etableres for å forestå feltutbygginger i Nordsjøen. Avslutningsvis drøftes ulike byråkratiske dysfunksjoner som er knyttet til samarbeid mellom flere forskjellige organisasjoner om et felles prosjekt.

ISBN 82-7296-020-6. Rapport nr. 39. 44 sider. Kr. 60,–.

Economic Growth in a Nordic Perspective
Av IØI m.fl.

Boken, som er resultat av et fellesprosjekt mellom IØI og samarbeidende institusjoner i Danmark, Finland og Sverige, består av tre deler. Den første tar opp vekstsituasjonen og vekstutsiktene for Norden og de enkelte nordiske land. Den andre presenterer forskjellige spesialtema: Om eksportutvikling, sammenlikning av faktorproduktivitet, om næringssubsidiering, og om det norske sokkelmarkedet og nordiske leveransemuligheter, for å nevne noen. Den tredje delen gir en omfattende statistisk oversikt over økonomiske hovedvariable for hvert av de nordiske landene for perioden 1950–82.

ISBN 91-7204-202-8, 951-9205-89-6. Rapport nr. 40. 373 sider. Kr. 249,–.

Lønnsomhet og sysselsetting i industrien
Av Tore Holm og Torleif Haugland

Rapporten beskriver og analyserer utvikling i lønnskostnadsandel og sammenheng mellom utvikling i lønnskostnadsandel og sysselsetting i norske industribedrifter i perioden 1976–81.

ISBN 82-7296-021-4. Rapport nr. 41. 85 sider. Kr. 80,–.

Organisert service- og veiledningsvirksomhet overfor mindre bedrifter – et industripolitisk virkemiddel. Ulik praksis i ulike land.
Av Birger M. Vikøren

Ordningen av offentlig subsidierte service- og veiledningstjenester overfor mindre bedrifter i Norge skiller seg fra andre land på ulik vis ved at den stort sett monopoliseres gjennom det sentralt administrerte Statens Teknologiske Institutt (STI), ved at det er STI's virksomhet som subsidieres snarere enn bedriftenes kjøp av eksterne tjenester og ved en mindre grad av desentralisert virksomhet tilknyttet regionale og lokale institusjoner. Små industribedrifters andel av offentlig subsidierte konsulenttjenester er langt mindre enn hva formålsparagrafen skulle tilsi.

ISBN 82-7296-022-2. Rapport nr. 42. 58 sider. Kr. 70,–.

AF's representantskapsmøte 15. nov.

AF avholder representantskapsmøte i Oslo den 15. november. Fra styret foreligger forslag til handlingsprogram for 1985. Dessuten foreslår styret en utsettelse av den pågående interne organisasjonsutredning i AF slik at denne først skal ferdigbehandles i 1985. Styret mener at en slik utsettelse vil gi bedre mulighet til en inngående organisasjonsmessig behandling av en fremtidig organisasjonsmodell som kan samle et bredt flertall innen AF. Som følge av dette foreslår styret at alle valg på representantskapsmøtet skal gjøres gjeldende for ett år.

Det skal velges nytt styre. Formannen Harald Skuggedal stiller til gjenvalg.

Forslaget til handlingsprogram betyr en økning av AF's aktiviteter, spesielt innenfor områdene utdanning, forskning og arbeidsmarked. Men fortsatt er lønnspolitikken AF's viktigste arbeidsfelt. I programutkastet heter det at AF går inn for større grad av lønnsdifferensiering, og at AF derfor går i mot et generelt lavlønnsoppgjør i 1985. AF mener at administrativt og faglig ansvar bør honoreres bedre enn i dag. Dessuten foreslår styret at AF skal kreve en opptrapping av lønningene i staten for å utligne de økende lønnsforskjeller mellom medlemsgrupper i privat og statlig sektor. Trygde- og skattepolitikken vil også stå sentralt i AF's virksomhet i 1985.

Perspektivanalyser for langsiktig strukturell nærings- og industriutvikling
Av Aasmund Eilifsen, Jan Karl Karlsen og Bjørn Svendsen

Rapporten omhandler de perspektivanalyser som myndighetene i enkelte land utarbeider med sikte på informasjon og veiledning i omstillingsspørsmål innenfor næringssektorer. Hovedhensikten med rapporten er å gi en oversikt over metoder, utforminger og erfaringer med denne typen perspektivanalyser.

ISBN 82-7296-023-0. Rapport nr. 43. 87 sider. Kr. 80,–.

Konsolideringsfond. Regler, bedriftsøkonomisk vurdering, anslag for industriens avsetninger i 1982 og framover
Av Kristin Dale og Bror Petter Gulden

Rapporten inneholder reglene for konsolideringsfond og andre betinget skattefrie fondsavsetninger pr. 01.08.84. Bedriftsøkonomiske virkninger av konsolideringsfond diskuteres, og konsolideringsfond sammenlignes med distriktsutbyggingsfond. Revisorers vurderinger av konsolideringsfondsordningen rapporteres. Industrigreners avsetninger i 1982 kommenteres ut fra analyser av data fra Statitisk Sentralbyrås regnskapsstatistikk. Egen regnskapsundersøkelse av industriforetak i 1982–1983 er grunnlag for anslag for framtidig skattekreditt.

ISBN 82-7296-026-5. Rapport nr. 45. 123 sider. Kr. 90,–.

Industriøkonomisk oversikt

Industriøkonomisk oversikt er en faktabeskrivelse av norsk industris strukturelle utvikling og situasjon. Oljeutvinning og bergverksdrift er inkludert. Stoffet er gjort tilgjengelig for leseren ved hjelp av figurer, tabeller og kart. Publikasjonen inneholder bl.a. bortimot 70 ulike diagrammer, de fleste trykket i flere farger.

Av sentrale tema som omhandles, kan nevnes:

- Industrien som verdiskaper, jobbskaper, valutaskaper.
- Bransjeoversikt.
- Industriens lokalisering.

Det er lagt vekt på bruk av tidsserier for å få frem viktige utviklingstendenser.

Rapport nr. 47. 49 sider. Pris kr. 50,– pr. stk. Bestilling av mer enn 4 eksemplarer: Kr. 40,– pr. stk.

Contracts as Hierarchical Documents
Av Arthur L. Stinchcombe

Rapporten analyserer organiseringen av kontraktsfestete forbindelser mellom foretak som samarbeider om teknisk kompliserte oppgaver hvor utfallet er uvisst. Hensikten er å se i hvilken grad administrative og hierarkiske elementer er bygd inn i kontraktene for å skape en operativ enhet av mange samarbeidende organisasjoner. Spørsmålene relateres mellom annet til feltutbygginger i Nordsjøen.

Arbeidsrapport nr. 65. 52 sider. Kr. 70,–.

Rana i omstilling – Industristed med muligheter. Rana-prosjektet. Delrapport nr. 1 fra IØI
Av Tom Johnstad

Denne rapporten tar først for seg erfaringer med omstillinger i bedrifter og lokalt næringsliv. Dernest drøftes erfaringer med tiltaksarbeid. I begge tilfeller er særlig oppmerksomhet rettet mot eksempler fra hjørnesteinsbedrifter og ensidige industristeder. Avslutningsvis drøftes først sentrale ressurser i Rana og dernest tiltaksplaner og muligheter.

Arbeidsrapport nr. 66. 90 sider. Kr. 80,–.

Rana i omstilling – Mobilisering og strategier. Rana-prosjektet. Delrapport nr. 2 fra IØI
Av Tom Johnstad

Denne rapporten tar for seg ulike tiltaksstrategier som kan komme til anvendelse for utvikling av lokalt næringsliv. Dernest er det en drøfting av forutsetninger og muligheter for lokal mobilisering. Videre drøftes en del forhold ved en strategi for

industristedsutvikling og da med særlig vekt på forhandlingsøkonomiske spørsmål. Til slutt prøver vi å se dette i forhold til de problemer og muligheter Rana står overfor.

Arbeidsrapport nr. 67. 50 sider. Kr. 70,–.

Transportøkonomisk institutt

Postboks 6110-Etterstad, 0602 Oslo 6 – tlf. (02) 19 49 00.

Transport i vårt århundre, Del 1 og del 2
Dag Bjørnland, red. m.fl.

Del 1 behandler langtidslinjene i vår innenlandske transport fra 1850 til i dag.

Del 2 behandler transportgrenene enkeltvis; sjø-, bane-, veg- og lufttransport.

Det er lagt vekt på å vise hvilke oppgaver, problemer, mål og virkemidler som fins og hvordan samferdselen er bygd opp for å tjene sin hensikt.

Bøkene tar sikte på å gi en innføring i samferdselen for dem som ønsker å forstå sektoren og den debatt som foregår om samferdsel i våre massemedia.

ISBN 82-7133-380-5. Del 1 148 sider. Del 2 164 sider. Oslo, des. 1981. Kr. 180,–.

Kollektivtrafikkens samfunnsmessige betydning i større byområder
Fra Transportøkonomisk institutt.

Målet med denne rapporten er å gi innsikt i den betydning det kollektive transporttilbudet har, kan ha og burde ha i større bysamfunn. Den viser at 2/3 av tilskuddene til kollektivtrafikken kan henføres til rushtrafikken og at bilbruk i rushtiden, vegutbygging og parkeringsanlegg koster samfunnet 3–4 ganger mer enn kollektivtrafikk. Likevel står vi overfor en utvikling av arealbruken som øker behovet for personbilbruk. Rapporten påpeker at byenes funksjonsevne er avhengig av samspillet arealbruk/transportsystem og faktiske finansieringsmuligheter på vegsiden

Rapporten er utarbeidet i tilknytning til Nordisk lokaltrafikkmøte i Oslo 9.–11. mai, 1984.

ISBN 82-7133-453-0. 83 sider + vedlegg, Oslo, mai 1984. Gratis.

Toget i konkurranse med flyet. Prisers og reisetiders betydning for etterspørsel etter lange togreiser i Norge.
Av Eivind Bade

Rapporten behandler virkningen for etterspørsel etter togreiser av endringer i inntekt, tidsbruk, priser og rabatter på strekninger med flykonkurranse. Data er samlet inn for perioden 1974–1983. Den direkte priselastisiteten er negativ, men under 1 i tallverdi. Tallverdien øker med reiselengde. Selv når det finnes flytilbud synes bilen å være viktigste konkurrerende transportmiddel. Inntektselastisiteten anslås til nær null. I en modell med generaliserte kostnader «forklares» dette gjennom inntektsøkningens effekt på tidskostnadene.

ISBN 82-7133-452-2. 62 sider. Kr. 50,–.

Kostnader til transport og kommunikasjon i ulike næringar 1981.
Av cand.oecon. Kåre Kalstad.

Rapporten gjer eit oversyn over totale kostnader i transport og kommunikasjon i 1981 og for dei same kostnadene fordelt på næringar.

Totale kostnader til transport og kommunikasjon er anslått til mellom 44,3 og 48,3 milliarder kroner. For dei skjerma næringane utgjer kostnadene til transport og kommunikasjon om lag 17,0 prosent av verdiskapinga, medan andelen for heimekonkurrerande, utekonkurrerande og oljenæringar er hhv 13,0, 15,0 og 3,0 prosent. Av einskildnæringar peikar varehandel seg ut med totale og relative kostnader på hhv 16,0 milliardar kroner og 38,0 prosent.

ISBN 82-7133-474-3. Oslo, okt. 1984. 30 sider. Kr. 75,–.

NSF 1908

Redaksjon:
Tore Jørgen Hanisch
Eilev S. Jansen
Ivar Korsbakken
Åsbjørn Rødseth
Jørgen Aasness

Redaksjonsutvalg:
Tormod Andreassen
Jarle Bergo
Helge Brunborg
Tore Holm
Jøm Rattsø
Knut Regbo
Alice Rostoft
Aimée Staude
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

Produksjonssekretær:
Turid Holt-Jacobsen

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers Forening
Formann: Ingvar Strøm

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer pr. år, den 15. hver måned unntatt juli.

Abonnement kr. 180,–
Enkeltnr. kr. 25,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side	kr. 1 950,–
3/4 side	kr. 1 500,–
1/2 side	kr. 1 100,–
1/3 side	kr. 850,–
1/4 side	kr. 700,–

Trykt i offset.
Reklametrykk A.s, Bergen

Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD) rekrutterer fagfolk til følgende land i Afrika: Kenya, Tanzania, Zambia, Mosambik, Botswana og Madagaskar.

BOTSWANA

Norge gir gjennom NORAD finansiell og faglig bistand til et program for utbygging og utbedring av helseinstitusjoner i Botswana.

Det skal engasjeres etterfølger for:

Planlegger

(Planning Officer) (Ref. kode BOT 014)

Arbeidsoppgaver: Koordinering av planlegging og gjennomføring av programmet. Utarbeiding av kostnadsoverslag og framtidsplaner. Delta i Ministry of Health's nasjonale planlegging.

Kvalifikasjoner: Økonom/planlegger med eksamen fra høgskole eller universitet. Erfaring fra helseplanlegging og prosjektadministrasjon. Gode engelskkunnskaper.

Tjenestested: Gaborone. **Arbeidsspråk:** Engelsk.

Kontraktstid: To år med mulighet for forlengelse.

Tiltredelse: Mai/juni 1985.

Søknadsfrist: 17. desember 1984.

Godtgjørelse: Lønn etter Statens lønnsplaner l.tr. 25-27 avhengig av kvalifikasjoner. Lønnen er skattepliktig til Norge.

Søknadsskjema og skriftlige opplysninger om stillingen, lønn, utetillegg, flyttegodtgjørelse, skoletilbud m.v. fåes ved henvendelse til Johanna Nygaard, tlf. (02) 31 45 79 eller forværelset, Personellkontoret, tlf. (02) 31 45 50.

NORAD
Personellkontoret
Torggt. 1, postboks 8142-Dep.
0033 Oslo 1
Tlf. (02) 31 40 55

NORAD
Direktoratet
for utviklingshjelp

CHR. MICHELSENS INSTITUTT
Avdeling for Samfunnsvitenskap og Utvikling

SØKER

ØKONOM eller DEMOGRAF

til sitt Forsknings- og aksjonsprogram for utviklingsland (DERAP)

DERAP er en tverrfaglig, samfunnsvitenskapelig forskergruppe som arbeider med forsknings- og utredningsprosjekter om utviklingsland og utviklingsbistand, i nært samarbeid med Departementet for utviklingshjelp, institusjoner i utviklingsland og internasjonale organisasjoner. Forskerstaben må være forberedt på å ta lengre og kortere oppdrag i utviklingsland.

Vi søker en forsker med spesiell interesse for og kompetanse i økonomiske eller befolkningsmessige problemstillinger i utviklingsland. Kvinner oppfordres spesielt til å søke.

Lønn etter kvalifikasjoner som forsker innen rammen av lønnstrinn 20–30 i Statens regulativ. Ansatte ved DERAP har medlemskap i Statens Pensjonskasse.

Nærmere opplysninger ved forsker Arve Ofstad eller direktør Johan Skutle, tlf. (05) 28 44 10.

Søknad vedlagt vitenskapelige publikasjoner sendes
Chr. Michelsens Institutt, Avd. for Samfunnsvitenskap og Utvikling,
Fantoftvegen 38, 5036 FANTOFT innen 3. desember 1984.

Prioriterte blad

Retur: Sosialøkonomen
Storgt. 26, Oslo 1

Kristiansand kommune

FØRSTEKONSULENT/ ØKONOMIKONSULENT

Ved finansrådmannens kontor er det ledig stilling som førstekonsulent. Stillingen er knyttet til økonomi- og planfunksjonen og er tillagt tiltaks- og næringsøkonomiske arbeidsoppgaver, EDB og annet økonomi- og planarbeid i sentraladministrasjonen.

Det kreves utdannelse fortrinnsvis som sosial- eller siviløkonom, evt. annen relevant høyere utdannelse. Kommunen vil legge vekt på evne til samarbeid og til selvstendig arbeid.
Lønn som førstekonsulent i ltr 25 eller 26. Pensjonsordning.

Nærmere opplysninger om stillingen fås ved henvendelse til finansrådmann Odd Hultmann eller plan- og budsjettsjef Bjarne Jensen, tlf. 042/22 800.

Søknad med kopi
av bekreftede attester og vitnemål sendes
Kristiansand kommune,
postboks 427 Kristiansand,
innen 20. desember 1984.

SOSIALØKONOMER

søkes til interessante arbeidsoppgaver i samband med opplegg, bearbeiding og analyse av finansstatitikk, arbeidsmarkedsstatistikk, industristatitikk, utarbeiding av nasjonalregnskap og økonometriske analyser/modellutvikling. Det mest moderne EDB-utstyr nyttes i arbeidet, og søkere som har kjennskap til EDB, bes opplyse om dette.

Gode arbeidsforhold i et inspirerende miljø.

Lønn som konsulent eller førstesekretær etter kvalifikasjoner, ltr. 18–22.

Pensjonsordning med 2% pensjonsinnskudd.

Stillingene må foreløpig besettes midlertidig, men det tas sikte på senere fast tilsetting.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til personal- og økonomidirektør Rolf Dragvold eller byråsjef Tore Cappelen, tlf. (02) 41 38 20, linje 644 eller 645.

Skriftlig søknad
med bekreftede avskrifter av vitnemål og attester
sendes innen 7. desember d.å. til
STATISTISK SENTRALBYRÅ
Skippergt. 15, Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1

Utgiverpoststed — Bergen — Reklametrykk A.s